

Compacte cultuurstad 2020

kunst en cultuur en het centrum van
Rotterdam anno 2020, in relatie tot het
Binnenstadsplan 2008-2020

Compacte cultuurstad 2020

kunst en cultuur en het centrum van
Rotterdam anno 2020, in relatie tot het
Binnenstadsplan 2008-2020

Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur
november 2009

Inhoud

Samenvatting

Werkgebied

Inleiding

Deel I

- Beschouwing
- Reflectie op het Binnenstadsplan
- De compacte cultuurstad

Deel II

- Een denkbeeldige wandeling door de compacte cultuurstad

Aanbevelingen

Geraadpleegd materiaal

Compacte cultuurstad 2020; kunst en cultuur en het centrum van Rotterdam anno 2020, in relatie tot het Binnenstadsplan 2008-2020

Samenvatting

Compacte cultuurstad

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur ziet Rotterdam als een compacte cultuurstad, nu en in het jaar 2020. De kunst- en cultuurinstellingen en culturele locaties liggen bijeen in overzichtelijke clusters, enkele met de kleur van één kunstdiscipline, andere juist gemengd. De clusters liggen op verschillende plaatsen in en om het centrum in een beloopbaar gebied.

Slechts enkele kunstinstellingen zijn letterlijk excentrisch gelegen.

De Raad pleit ervoor de bestaande clusters te versterken, vooreerst in hun inhoudelijke samenhang en programma. Dat houdt niet in dat de clusters geen bredere samenstelling mogen of kunnen krijgen. De hiernavolgende kenschets van de cultuurclusters mag niet leiden tot fixatie op een eenmaal aangeduide identiteit. De ontwikkelingen in de sector kunst en cultuur laten zich niet voorspellen, hooguit vermoeden.

Speciale aandacht verdienen drie grote cultuurclusters Schouwburgplein en Kruiskade, Museumpark en Wilhelminapier. De Raad acht het van bijzonder belang om de Wilhelminapier te voltooiën in overeenstemming met het grote gebaar waarmee de oorspronkelijke plannen zijn opgezet. Het is zaak alert te zijn op spontane ontwikkelingen en mogelijke accentverschuivingen. Voorts verdient het in de visie van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur grote prioriteit om beleid te ontwikkelen op informeel georganiseerde presentatieplaatsen en broedplaatsen. De focus dient te liggen op eigentijdse kunst- en cultuurvormen, internationale allure, nieuwe ontwikkelingen en innovatie.

Om die nieuwe ontwikkelingen en hun bloei mogelijk te maken is een stevige culturele infrastructuur een vereiste; specifiek gebouwen, voorzieningen en ruimtes die ook op langere termijn geschikt zijn voor kunstvormen en -stijlen die nu nog niet zijn te voorzien. In de navolgende tekst bespreekt de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur voorstelbare ontwikkelingen in de kunst en cultuur in het centrum.

Zicht op de toekomst: de stad

Het centrum wordt in de komende jaren verdicht doordat nieuwe bewoners er zich vestigen. Het stadscentrum wordt vergroot en verschuift in diverse richtingen. Ook ontstaan nieuwe perspectieven doordat andere routes het centrum ontsluiten. In de komende jaren worden vele nieuwe grote bouwprojecten gerealiseerd: wooncomplexen en duizenden vierkante meters kantoorruimte. De plannen, onder andere het gemeentelijke plan voor de binnenstad in 2020, prikkelen de beschouwer zich een voorstelling te maken van het centrum over een jaar of tien. Van de ontwikkeling in fysieke zin rijst nu al een beeld op dankzij de gepubliceerde schetsen en de contouren van objecten in aanbouw.

Het centrum krijgt door die omvangrijke bouwwerken nog sterker dan heden een metropolitaans karakter, in het bijzonder de gebieden met veel hoogbouw die het centrum omringen: aan de noordkant de omgeving van het nieuwe Centraal Station, aan de zuidrand de Wilhelminapier; aan de oostkant van het centrum verrijzen woontorens in het Laurenskwartier en op het Wijnhaveneiland. Onder de grote nieuwe gebouwen ligt onveranderd de oude structuur van de stad, de historische Stadsdriehoek blijft de kern. Het aanzicht van de stad verandert sterk, maar zij transformeert niet in een onherkenbaar andere stad.

De bouwbedrijvigheid in de komende jaren onderstreept de identiteit van Rotterdam als dynamische stad. Het centrum van Rotterdam is in stedenbouwkundig opzicht jong, een stad in voortdurende (weder)opbouw. Ook in demografische zin is de stad jong en zal dat voorlopig blijven. Beide aspecten suggereren onvoltooidheid, beweging en toekomstgerichtheid. Een bijzondere daarmee samenhangende kwaliteit is een zekere rafeligheid, soms zelfs rauwheid. Doordat nog niet alles is ingevuld biedt de stad - letterlijk en figuurlijk - ruimte.

Zicht op de toekomst: kunst- en cultuursector

Voor de ontplooiing en ontwikkeling van de stad is een levendige kunst- en cultuursector van vitaal belang. Kunst en cultuur vertegenwoordigen immers belangrijke immateriële waarden hier opgevat als het *culturele kapitaal* van de stad en haar burgers. 'Cultureel kapitaal' als begrip naast economisch en sociaal kapitaal, wordt verderop in dit betoog toegelicht.

Natuurlijk bevat het centrum van Rotterdam in 2020 een aansprekend aanbod aan kunst en cultuur, net als in 2009. De opgave voor de komende jaren is het huidige hoge kwaliteitsniveau van kunst en cultuur te handhaven en inhoud en aanbod blijvend te vernieuwen. De leidende ambitie moet zijn dat kunst en stedelijke cultuur ruimte hebben om te gedijen, dat zij in al hun pluriformiteit kunnen worden gepresenteerd en dat zij hun rol spelen in relatie tot de veranderende stad. Kunst en cultuur hebben immers het bijzondere vermogen om nieuwe ontwikkelingen te verbeelden.

De Rotterdamse cultuursector mag zich verheugen op in leeftijd en herkomst veelzijdig samengestelde publieksgroepen, alle met hun culturele voorkeuren: bewoners, (cultuur)forenzen, toeristen, passanten. Naar verwachting zijn de aantallen potentiële bezoekers rond 2020 toegenomen. Kunst en cultuur bieden programma's met de allure die past bij de stad die dan zal zijn gebouwd. Het culturele zelfbewustzijn dat Rotterdam in de afgelopen decennia eigen is geworden, is de basis voor die ontwikkeling. Het zelfbeeld van Rotterdam heeft een aanzienlijke 'cultural turn' getoond: Rotterdam presenteert zich fier als culturele stad. Het begrip 'cultural turn', vrij geïnterpreteerd, doelt erop dat de stad zich niet zozeer naar de cultuur heeft toegewend, maar dat zij cultuur heeft omhelsd en verinnerlijkt als vérreikende betekenisvolle waarde.¹

Gezien de daadkracht en ambities in de Rotterdamse cultuursector, is het overbodig de instellingen aan te sporen te volharden in hun artistiek-inhoudelijke koers. De sector is op verschillende manieren in beweging. Bestaande culturele instellingen wenden zich in toenemende mate tot hun directe omgeving. Zij manifesteren zich letterlijk meer aan de straatkant van hun gebouwen en zij zijn met hun programma's actief in de (omringende) wijken. Ook presenteren de instellingen zich regelmatig gezamenlijk in bovenstedelijke campagnes, zeker bij manifestaties en bijzondere projecten.

Uiteraard dienen jongere generaties makers met nieuwe opvattingen zich aan. Uit het culturele veld - onder jongere makers en het jongere publiek - klinkt duidelijk een roep om ruimte om zich te presenteren. Zij verlangen niet naar grote en formeel opgezette instellingen maar hebben veeleer behoefte aan *informeel georganiseerde presentatieplaatsen*. Deze tendens

---

¹ "In de laatste twee decennia is er onder stadsonderzoekers een groeiend besef dat de representatie van de stad niet zozeer de uitkomst is van de ontwikkeling van een stad, maar veeleer zelf een belangrijke factor is in de stedelijke ontwikkeling. Dit besef past in de bredere ontwikkeling binnen de wetenschap die wordt aangeduid als de 'cultural turn', waarmee de opvatting wordt bedoeld dat cultuur niet het resultaat is van ontwikkelingen op andere terreinen, maar zelf een sturende factor vormt." Patricia van Ulzen, *Dromen van een metropool; de creatieve klasse van Rotterdam 1970-2000*; Rotterdam 2007; p. 33

komt overeen met de opvatting van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur dat de stad vooreerst geen behoefte heeft aan de oprichting van nieuwe grote kunst- en cultuurinstellingen.

Niettemin is de Raad van mening dat er altijd (denk)ruimte moet zijn om ambitieuze plannen te overwegen of te honoreren.

Naar de mening van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur zou de culturele sector haar bijdrage aan de maatschappelijke omgeving nog kunnen vergroten door uitdrukkelijk gesprekken en allianties aan te gaan met andere maatschappelijke instanties. De praktijk wijst uit dat de allianties die reeds bestaan tussen kunstenaars, de cultuursector en niet-artistieke partners, bijvoorbeeld marktpartijen zoals woningcorporaties, leiden tot wederzijdse inspiratie, getuige projecten in Rotterdam-Zuid of de ontwikkeling van de Hofbogen.

Kunst- en cultuurinstellingen zouden hun kennis en visie nog meer mogen uitdragen door expliciete deelname aan het maatschappelijke debat. Het ontbreekt de cultuursector niet aan opinies en opvattingen over maatschappelijke kwesties. Een bloeiende kunst- en cultuursector is de zichtbare manifestatie van het culturele kapitaal van de stad. Zij draagt bij aan het imago van de stad en rechtstreeks en indirect aan het welzijn van de bewoners.

Kernaanbevelingen

De voorliggende beschouwing over de ontwikkelingen in het centrum van Rotterdam leidt tot een aantal aanbevelingen. Hieronder volgen de vijf kernaanbevelingen van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur aan gemeente, beleidsmakers, de cultuursector en andere betrokken partijen. Deze vijf aanbevelingen worden elders in dit advies nader uitgewerkt en toegelicht. Uit de hiernavolgende beschouwing en de denkbeeldige wandeling in Deel II van dit advies, komen nadere aanbevelingen voort die aan het slot bijeen zijn gebracht.

- 1 Kies onomwonden voor hoge artistieke en culturele kwaliteit, voortbouwend op het gerealiseerde kwaliteitsniveau van voorzieningen en aanbod in de kunst en cultuur in Rotterdam. Focus op innovatie, zowel binnen de bestaande structuren, als in nieuwe vormen en stijlen van kunst en cultuur.*
- 2 Het aanbod van kunst en cultuur in het centrum, in of buiten de instellingen, dient zich gedifferentieerd te richten op uiteenlopende publieksgroepen van bewoners en gebruikers van de stad. Het internationale karakter en de culturele diversiteit in Rotterdam verdienen speciale aandacht.*
- 3 Als Rotterdam een culturele metropool wil zijn, moet de stad dat ook tonen door zelfbewust met haar culturele verworvenheden naar buiten te treden.*
- 4 Stimuleer de vestiging van instellingen en bedrijven in de 'commerciële cultuur', bijvoorbeeld particulier geëxploiteerde theatervoorzieningen en/of horeca met entertainment.*
- 5 Stimuleer dat culturele organisaties en instellingen in het centrum zich ook buiten presenteren aan publiek, letterlijk op straat bij de eigen instelling, in de omliggende stadswijken en buiten de stad, zo mogelijk gezamenlijk.*

Werkgebied

Als opmaat is een schets van het werkgebied op zijn plaats. Aansprekend in de voorliggende plannen voor het centrum is dat verschillende hoofdrichtingen door/om het centrum van Rotterdam geheel worden herzien en dat nieuwe routes worden ontsloten. Bovendien wordt het centrum vergroot en verschuift het. Die ontwikkelingen bieden een ander perspectief op de stad. Vanuit het nieuwe Centraal Station gezien zijn er de volgende richtingen en verschuivingen.

Richtingen

In zuidelijke richting: rechtstreekse aansluiting van het nieuwe Stationsplein via het Kruisplein op de Westersingel. Aan de zuidkant wordt het centrum vergroot door de ontwikkeling van de Wilhelminapier.

In westelijke richting: het plan Hoboken 2030 behelst aanzienlijke uitbreiding van het Erasmus Medisch Centrum, ontwikkeling van de stadscampus aan de Coolhaven (Hogeschool Rotterdam en studentenwoningen); Het Park en het Museumpark worden omgevormd tot Internationaal Cultuurpark.

In oostelijke richting: een nieuwe route loopt over de Delftsestraat richting Hofplein, inclusief overbrugging Schiekade-Pompenburg. Die route sluit aan op het winkelgebied Lijnbaan-Coolsingel, op de Binnenrotte en langs de Hofbogen naar Rotterdam-Noord. Rondom de Delftsestraat komt het Centraal District met gemengde functies: kantoren, creatieve bedrijven, woningen, horeca en cultuur.

Assen en verschuivend centrum

Deze richtingen volgend, ziet men een nieuw beeld van het centrum. De Westersingel en de Coolsingel blijven dominante noord-zuid-assen, met in de toekomst de Coolsingel als ietwat statige centrumboulevard. De Westersingel behoudt zijn betekenis als culturele as. Museumpark plus de Witte de Withstraat vormen in cultureel opzicht de dominante oost-westverbinding met hun aanbod op het gebied van de visuele kunst.

Een andere opvallende oost-westverbinding wordt aangeduid als 'KenniAs', een nog weinig ingeburgerd begrip. De naam is ontleend aan het lint van aanliggende onderwijsinstellingen, van Woudestein tot Coolhaven: Erasmus Universiteit Rotterdam, Erasmus Medisch Centrum, Hogeschool Rotterdam en andere opleidingen op het Coolhaveneiland. Het centrumdeel van de KenniAs loopt over Blaak en Westblaak.

De omgeving van de Binnenrotte, Pannekoekstraat, Botersloot en Meent, laat een vrij coherent aanbod zien van trendy ondernemingen: designwinkels, mode, culinaire en uitgaansgelegenheden: een 'as van lifestyle'. De voltooiing van grote wooncomplexen in het Laurenskwartier en op het Wijnhaveneiland leidt tot een toename van het aantal bewoners en een lichte verschuiving van het centrum naar het oosten.

De voorgenomen ontwikkeling van Hoboken wijst juist op een verschuiving van het centrum naar het westen. Het Coolhaveneiland is in verschillende plannen aangewezen als omgeving voor creatieve industrie. Enkele galeries voor hedendaagse kunst hebben zich recent in Delfshaven gevestigd.

De zuidgrens van het centrum ligt te zijner tijd aan de Maas in de compleet nieuwe woon- en werkwijk met een uitgesproken grootstedelijk karakter op de Wilhelminapier. Intussen bloeit Katendrecht op als woonwijk, inclusief culturele voorzieningen. Op termijn wordt de Wilhelminapier wellicht de overgangszone tussen Rotterdam-Noord en -Zuid.

Het is van groot belang dat de stedelijke structuur van assen, singels en boulevards werkelijk te beleven is tijdens de wandeling op straat en niet louter als abstractie in de vorm van een fraai geometrisch patroon op een plattegrond.

Inleiding

De gemeenteraad heeft zich in oktober 2008 uitgesproken over de hoofdlijnen van de ontwikkeling van de binnenstad voor de periode tot 2020, door vaststelling van *Binnenstad als City Lounge; Binnenstadsplan 2008-2020* (kortheidshalve hier aangeduid als Binnenstadsplan). De ambitie is het centrum van de stad te verdichten, dat wil zeggen meer bewoners aan te trekken en behouden. Het plan behandelt vele aspecten die daarmee verband houden: de inrichting van de buitenruimte, verbetering van het verblijfsklimaat in het centrum, kwesties van bereikbaarheid van de voorzieningen, invulling van plinten, inkleuring van gebieden. Het plan wijst een en ander maal expliciet op het belang van kunst en cultuur, architectuur en cultuurhistorisch erfgoed, raakt aan het gemeentelijk kunst- en cultuurbeleid maar gaat daar inhoudelijk niet op in. Het Binnenstadsplan kondigt een cultuurnota aan (Binnenstadsplan; p. 42). De dienst Kunst en Cultuur stelt deze nota op met geschetste kaders voor de ontwikkeling in de kunst- en cultuursector: *Cultuurprogramma Binnenstad 2020* (hier aangeduid als Cultuurprogramma).

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur draagt met dit advies bij aan de gedachtevorming over kunst en cultuur in het centrum van de stad voor 2020. De Raad vat kunst en cultuur op als vanzelfsprekende (groot)stedelijke voorzieningen en als belangrijke immateriële waardenmakers en inspiratiebronnen: het culturele kapitaal van de stad.

Status van dit advies: gevraagde bijdrage

De dienst Kunst en Cultuur heeft de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur en jongRRKC uitgenodigd om mee te denken over de strekking en inhoud van die cultuurnota. Vanuit de Raad zijn via informeel overleg aandachtspunten aangedragen en omgekeerd heeft de dienst Kunst en Cultuur het Bureau van de Raad kennis laten nemen van conceptversies van het Cultuurprogramma. In dit overleg bleek dat de denktrant bij beide instanties op hoofdlijnen redelijk overeenstemt, zij het dat de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur op een aantal punten een andere blikrichting heeft dan de dienst Kunst en Cultuur. Dit proces leidde tot de voorliggende beschouwing over het centrum van Rotterdam in 2020. Daaruit volgt een aantal aanbevelingen voor de koers van kunst- en cultuurbeleid. Dit advies van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur is complementair aan het Cultuurprogramma van de dienst Kunst en Cultuur.

Beschouwing en advies

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur heeft voor deze beschouwing zijn blik gericht op de onderliggende structuur van de stad: haar stelsel van singels, boulevards, assen en stadskwartieren met hun specifieke identiteiten, sterk bepaald door kunst- en cultuur(instellingen). Deze structuur is de ondergrond waarop Rotterdam's culturele leven gedijt. De instellingen liggen bijeen in historische gegroeide clusters met tamelijk homogene samenstellingen per discipline. In kringen daaromheen liggen gerelateerde voorzieningen, grote en kleine creatieve brandhaarden. De stedenbouwkundige veranderingen die de komende tien jaar gestalte krijgen leiden niet tot ingrijpende wijzigingen in die structuur, wél worden enkele nieuwe routes geopend die reeds bekende gebieden op een andere manier ontsluiten. Aldus ontstaat er een ander beeld van het centrum, wellicht een andere beleving en wijze van gebruik van de stad. Uit de aard van het onderwerp, het centrum in 2020, heeft de beschouwing een licht speculatief karakter. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur heeft zich voor de gedachtevorming niet laten hinderen door overwegingen

omtrent de huidige economische situatie, maar ziet vrijelijk vooruit naar de voorstelbare cultuurstad.

Dit advies bevat in het eerste deel algemene opmerkingen in relatie tot de ontwikkelingen in het centrum en specifiek tot het Binnenstadsplan. Het tweede deel bevat een beschrijving van de culturele 'kleur' van de assen en kwartieren in het centrum aan de hand van een denkbeeldige wandeling, in relatie tot de huidige situatie en de plannen.

Tot slot volgen aanbevelingen voor de ontwikkeling van beleid in kunst en cultuur in het centrum in de komende jaren. De vijf hiervoor beschreven kernaanbevelingen worden daar nogmaals genoemd met hun nadere uitwerking en eventuele toelichting. Uit de hierna volgende beschouwing en de denkbeeldige wandeling in Deel II, komen andere aanbevelingen voort die daar bijeen zijn gebracht.

Een beeld van die cultuurstad in 2020 rijst op door een recente gedachtewisseling op een Rotterdams georiënteerd discussieforum op internet (LinkedIn: Rotterdam - My City!!!; oktober 2009). Verschillende bijdragen prijzen expliciet de typisch stedelijke aspecten van diversiteit, zowel voor wat betreft het voorzieningenniveau als het publiek. Specifiek worden geroemd: de nabijheid van uiteenlopende cultuurinstellingen en winkels en werkplek en openbaar vervoer; de zichtbare aanwezigheid van de stadsbevolking in volle breedte; de levendigheid en de dynamiek.

Het enthousiasme van de deelnemers aan deze discussie weerspiegelt het huidige denken over de invulling van het stedelijk weefsel en kan dienen als leidraad voor verdere ontwikkeling: sterke vermenging van functies wonen, werken, recreëren, verblijven, verplaatsen en dagelijks leven.

Die functiemenging geldt voor de manier waarop voorzieningen worden gepland op de plattegrond en - in het echt - ten opzichte van elkaar. Op het niveau van voorzieningen en aanbod voor de bewoners geldt dit ook voor dagelijkse levensbehoeften: een dichtbewoond centrum dient te voorzien in gewone boodschappenwinkels, buurtvoorzieningen (school, gezondheidszorg, et cetera), uiteenlopende soorten horeca, verblijfs- en recreatiemogelijkheden, kunst en cultuur en groen.

DEEL I Beschouwing

Cultureel kapitaal

De leidende gedachte in deze beschouwing is dat kunst en cultuur van vitaal belang zijn voor de stad omdat zij immateriële waarden vertegenwoordigen, inspiratie, verwondering en ontmoeting brengen en debat entameren. Ook vormen kunst- en cultuurvoorzieningen een bedrijfstak. Ze genereren door hun programma's en door hun dagelijkse bedrijfsvoering eenvoudigweg omzet in hun nabije omgeving, bijvoorbeeld door horecabezoek, overnachtingen, werkgelegenheid en leveranciers. Belangrijker echter dan het zichtbare materiële en kwantificeerbare rendement van een bloeiende kunst- en cultuursector, zijn in de visie van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur de immateriële waarden die zij voortbrengt. Deze werking van kunst en cultuur is hier aangeduid als 'cultureel kapitaal', dat zich door de woordkeuze voegt naast de begrippen economisch kapitaal en sociaal kapitaal.

Met 'sociaal kapitaal' duidt men de sociale kwaliteiten van de stad aan, onder andere het vermogen van stedelingen om met elkaar samen te leven en zich te verbinden, bijvoorbeeld via netwerkvorming, maatschappelijke ondersteuning, vrijwilligerswerk. Een sterk sociaal kapitaal maakt het mogelijk om met verschillen om te gaan en leidt tot saamhorigheid. In de stad is de economie, het economisch kapitaal, een voorstuwende kracht, al voltrekt zich een omschakeling nu de industriële basis van de economie is verdwenen. De structurele omslag in de economie lijkt een nieuwe fase in te luiden in het denken over de stad en over stedelijke ontwikkeling. Economie blijft uiteraard van belang, maar de tendens is dat immateriële factoren in toenemende mate gewicht in de schaal leggen. Belangrijke onderwerpen in het denken over de stad zijn uitstraling, identiteit, creativiteit en het belang van schoonheid, kortom: een verschuiving van het accent naar cultureel kapitaal. Zo beschouwd wordt de dominante vraag bij ieder project wat het doet voor de culturele kwaliteit van de stad en niet primair wat het bijdraagt aan het economisch kapitaal. Het gaat dan om het culturele kapitaal van de stad, haar inspirerend vermogen. Cultureel kapitaal maakt de stad aantrekkelijker, inspirerender, versterkt sociale en economische aspecten en heeft betekenis voor het imago van de stad als geheel.

In relatie tot dit advies duidt 'cultureel kapitaal' op de inspiratie die de stad biedt via haar voorzieningen. Rotterdam streeft ernaar nieuwe bewoners aan te trekken. De stad zal de culturele voorkeuren van de beoogde bewonerspopulatie moeten honoreren met een breed en veelzijdig aanbod. Er wonen immers mensen met een bijzonder gevarieerde samenstelling die tal van verschillende culturen en smaakpatronen vertegenwoordigen. Diversiteit schept mogelijkheden, maar die diversiteit kan alleen een kracht worden wanneer de stad voor de verschillende culturen unieke bronnen van inspiratie te bieden heeft. Het is onmogelijk om elke publieksgroep te bedienen met precies op maat gesneden aanbod, het gaat erom een breed en levendig cultureel klimaat te bieden. Juist de diversiteit aan bronnen in de stad inspireert.

De inspiratie is overigens niet voorbehouden aan de kunst- en cultuursector. Naast een aanbod van interessante musea en/of goede jazz en/of spraakmakend theater en/of aantrekkelijke evenementen, zijn ook volstrekt andersoortige voorzieningen van belang: een goed voetbalteam (voor voetballiefhebbers); een goede universiteit (voor mensen die willen blijven leren); een diverse eetcultuur (voor de lekkerbekken); plekken waar je graag naar toe gaat (gewoon ter verpozing); een gevaarlijke buurt (voor wie van spanning houdt); een gokpaleis (voor de gokkers); een gevarieerde woningvoorraad (voor uiteenlopende bewonerstypen); mooie pleinen, water,

bomen (voor iedereen); shows van race-auto's in de binnenstad (voor wie daarvan houdt). Wie de stad beziet vanuit het gezichtspunt van haar cultureel kapitaal, ziet een verzameling van bronnen ter inspiratie.

Centrum en periferie

Het centrum van Rotterdam wordt vergroot en het verschuift in verschillende richtingen, zoals hierboven geschetst in de paragraaf Werkgebied. Het centrum van de stad is de omgeving bij uitstek voor stedelijke cultuur. Het centrum bevat grote en toonaangevende kunst- en cultuurinstellingen. Voor het overige heeft het centrumgebied van Rotterdam slechts beperkte functies: kantoren en winkels. Die dominantie van zakelijke functies stuwt de vierkantemeterprijzen op, wat de vestigingsmogelijkheden van kleinere, laat staan beginnende, culturele instellingen niet bevordert.

In de afgelopen periode hebben enkele instellingen nieuwe gebouwen betrokken aan de nieuwe randen van het stadscentrum: het (nieuwe) Luxor Theater, het Nederlands Fotomuseum, binnen afzienbare tijd volgt het Arthouse. Die verplaatsingen zijn het resultaat van expliciet beleid van de gemeente om bij de ontwikkeling van de Wilhelminapier juist culturele instellingen te betrekken. De toeloop van bezoekers aan de instellingen leidt vooralsnog niet tot opvallende vergroting van de levendigheid van die omgeving. De pier is immers nog niet voltooid, noch in cultureel opzicht noch voor wat betreft het volume aan woningen.

Het zakelijke deel van het stadscentrum - het winkel- en kantoreng gebied - is niet de natuurlijke omgeving van wat algemeen heet de 'culturele humuslaag' (ateliercomplexen, kunstenaarsinitiatieven). In wijken net buiten het centrum of wat verderaf gelegen, spelen clusters kunstenaarsateliers en kunstenaarsinitiatieven zichtbaar een rol in het weefsel van hun omgeving.² Dicht bij het centrum ligt een cluster van culturele bedrijvigheid op het Coolhaveneiland. Vanuit het oogpunt van de gewenste functiemenging in het centrum is te overwegen om vestiging van de creatieve sector te stimuleren in de wijken het Oude Westen en Cool. Ook kleinere, informele culturele instellingen liggen gewoonlijk niet in de nabijheid van een kernwinkelgebied. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur ziet echter goede mogelijkheden om op vrij korte termijn juist in het centrumgebied ruimte te bieden aan dergelijke instellingen. De voorliggende ontwikkelingsplannen ambiëren immers expliciet menging van functies, zakelijk en cultureel, in vele duizenden vierkante meters bedrijfsruimte nabij het Centraal Station en op de Wilhelminapier. Het ligt voor de hand dat mede als gevolg daarvan er ruimte vrijkomt in kantoorpanden elders in het centrum.

---

² Aantrekkelijk aanbod van werkruimte wordt van gemeentewege ook welbewust - en met zichtbaar effect - ingezet ten behoeve van sociale verbetering van wijken, als aanzet tot gentrification. Dergelijke processen en effecten heeft de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur beschreven in zijn advies *Zuidvruchten plukken; Het belang van Kunst en Cultuur in het Pact op Zuid* (<http://www.rrkc.nl/>); maart 2008

Reflectie op het Binnenstadsplan

Het Binnenstadsplan verleidt tot gedachten over de ontwikkeling van de stad in het algemeen en in stedenbouwkundig opzicht in het bijzonder; dit advies baseert zich op de concreet voorgenomen gebiedsontwikkelingen, de gegeven fysieke omgeving van kunst en cultuur.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur gebruikt, binnen de context van dit advies, een indeling van de stad in inhoudelijk gekleurde kwartieren, assen en gebieden. Deze indeling is deels een conceptuele constructie, deels een beschrijving van de huidige situatie op basis waarvan de Raad verder redeneert. De beschouwing 'wandelt' door de stad en concentreert zich op drie grote culturele clusters in hun ruime omgeving: Schouwburgplein, Museumpark en Wilhelminapier. Deze drie clusters beschouwt de Raad als de kerngebieden van het kunst- en cultuuraanbod in het centrum.

De beschrijving behelst programmatische suggesties voor de besproken gebieden, uitgaande van hun huidige inhoudelijke kleur en functies. Deze zijn expliciet niet bedoeld als voorschriften voor welomschreven programma's of aanwijzingen voor eenduidige *branding*. De beschrijving dient als 'onderschildering'. Immers: aanwijzing van identiteiten en daaraan gekoppelde programma's doet onvoldoende recht aan de eigen dynamiek van de stedelijke culturele en ontwikkelingen. Dit geldt zeker voor gebruik, beleving en spontane uitingen. Zo'n indeling zou daarenboven kunnen leiden tot fixatie op een eenmaal aangeduide identiteit. De ontwikkelingen in de sector kunst en cultuur laten zich niet voorspellen, hooguit vermoeden.

Het Binnenstadsplan gaat ervan uit dat het stadscentrum zelf een inspiratiebron vormt. Het plan stelt onomwonden: "De binnenstad is booming." (Binnenstadsplan; p. 8.) De beoogde sfeer in het centrum is vervat in het begrip City Lounge: "City Lounge: de binnenstad ontwikkelen als een vitale kwaliteitsplek voor ontmoeting, verblijf en vermaak om zodoende een essentiële bijdrage te leveren aan de Rotterdamse quality of life." (Binnenstadsplan; p. 10.) Dit begrip doelt onder andere op de hedendaagse hang naar sterke vermenigving van uiteenlopende functies, wonen, werken, winkelen, recreëren, zomaar verblijven.

Dit centrale begrip *City Lounge* vindt weinig weerklank bij de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur. Het begrip ontbeert de dynamiek die eigen is aan Rotterdam, inclusief zijn toekomstgerichte mentaliteit, *drive* en een zekere weerbaarheid. Het begrip City Lounge roept een beeld op van voortdurende vrijetijdsbeleving en ontspanning. Het begrip lijkt ook te zijn ingegeven uit afkeer van de gescheiden functies uit het modernisme en een van de redenen waarom de binnenstad van Rotterdam door sommigen hartgrondig wordt verguisd.

Binnenstadsplan

Het plan voor de binnenstad 2008- 2020 schetst in vlotte bewoordingen de ontwikkeling van het centrum van Rotterdam. Het onderliggende motief is de ambitie om het centrum te verdichten door aanzienlijk méér bewoners aan te trekken en te behouden en om het centrum vorm te geven als een aantrekkelijk verblijfsgebied voor bewoners, forenzen en (dag)bezoekers. Voor de beoogde verdichting van het centrum als woonomgeving is grotere aantrekkelijkheid van belang; het omgekeerde geldt ook: meer bewoners maken de stad levendiger en dus aantrekkelijker. De stad is er veel aan gelegen juist deze groep te behouden, een wens die intussen al ruim een eeuw in Rotterdam leeft.

Een factor die de plannen aanzienlijk heeft gestimuleerd is de komst van de Hoge Snelheids Lijn. De HSL zal invloed hebben op de positie van Rotterdam: centrum van de zuidelijke Randstad. De snelle spoorverbinding ontsluit

immers een groot achterland en maakt belangrijke buurstedes goed en snel bereikbaar. Men voorziet dan ook dat Rotterdam aantrekkelijker wordt als woonstad voor forenzen - in beide richtingen.

De toon van het Binnenstadsplan is aansprekend en optimistisch. Het Binnenstadsplan stelt dat de reeds aangevangen verdichting van het centrum zich voortzet en dat succesvolle verdere ontwikkeling kwalitatieve impulsen vergt. Direct daaraan koppelt het plan de observatie dat de verblijfskwaliteit van het centrum mager is, waarmee het doelt op de eenzijdigheid van de aanwezige functies: kantoor- en winkelbedrijvigheid, verkeersdruk en - herhaaldelijk genoemd - gebrek aan levendigheid in de plinten. Het plan duidt met die opmerking op de bijna spreekwoordelijke leegheid van het centrum buiten kantooruren. Het Binnenstadsplan rept ervan dat uitstraling en sfeer en de aanwezigheid van culturele voorzieningen de stad aantrekkelijk maken voor bezoekers en bewoners en hen binden. De ontmoetingsfunctie wordt in het bijzonder van belang geacht.

Het Binnenstadsplan rust merkbaar op de analyse door stedenbouwkundige Jan Gehl gemaakt in opdracht van de gemeente.³ Gehls conclusie is bijzonder kort samengevat: Rotterdam is een tamelijk monofunctionele stad (kantoor- en winkelbedrijvigheid met weinig intrinsieke recreatieve kwaliteiten, dat wil zeggen dat er niet een vaste toeloop is van bezoekers voor de stad zélf), het contact met de rivier laat te wensen over, matige verblijfskwaliteit van de openbare ruimte (onder andere als gevolg van onaantrekkelijke, levenloze plinten en in zichzelf gekeerde kantoren en instellingen) en een overdaad aan autoverkeer. Het Binnenstadsplan streeft expliciet naar verlevendiging van de plinten, met een divers programma, bijvoorbeeld kleinschalige cultuur en horeca, consequente en eenduidige inrichting van de buitenruimte, ruimte voor voetgangers. In relatie tot het Binnenstadsplan zijn plannen opgesteld voor de infrastructuur, inrichting van de openbare ruimte, bomen en openbare verlichting.

Hier is de visie op de vormgeving en inrichting van de openbare ruimte van belang, zoals vervat in het *Handboek Rotterdamse Stijl*. De Rotterdamse Stijl bewerkstelligt eenduidige inrichting van de buitenruimte door toepassing van een beperkte catalogus aan straatmeubilair, bestratingsmaterialen en -protocollen, en zo voorts.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur pleit ervoor in het Handboek Rotterdamse Stijl een addendum op te nemen dat specifiek is gewijd aan het beperken van de wildgroei aan borden, wegwijzers en reclame-uitingen in de openbare ruimte, het verwijderen van objecten of op zijn minst de vormgeving te stroomlijnen. Ook zou de Raad graag een protocol zien dat uitzonderingen of afwijkingen uitdrukkelijk toestaat, bijvoorbeeld waar van toepassing in relatie tot kunstwerken.

Versnipperd of compact

Een van de aannames over kunst en cultuur in Rotterdam die doorklinkt in zowel het Binnenstadsplan als in het Cultuurprogramma, is dat weliswaar het kunst- en cultuuraanbod in Rotterdam inhoudelijk en kwantitatief de toets der kritiek ruimschoots kan doorstaan, maar dat de voorzieningen en instellingen zó ver uit elkaar liggen, dat men altijd onaangenaam lege delen van de stad dient te doorkruisen tussen de ene en de andere aansprekende locatie. Daar is tegen in te brengen dat de culturele voorzieningen in overzichtelijke inhoudelijke clusters bijeen liggen en dat de feitelijke

---

³ Gehl Architects: *Public Spaces - Public Life Rotterdam 2007*, in opdracht van gemeente Rotterdam, dS+V; 2007

afstanden in Rotterdam niet schrikbarend groot zijn. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur kan deze opvatting dan ook niet volledig onderschrijven.

De verspreide ligging van het kunst- en culturaanbod, in verschillende gebieden in het centrum, wordt soms sterk negatief beoordeeld als *versnipperd*. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur onderkent dat het aanbod verspreid ligt in en om het centrum, maar ziet daarin juist een kwaliteit. Interessante clusters van aanbod op uiteenlopende plaatsen maakt de stad genietbaar. Wél vraagt de Raad alertheid zodat het *verondersteld versnipperde karakter geen bewaarheid wordt* doordat teveel gebieden tegelijkertijd in ontwikkeling worden genomen.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur beschouwt het centrum *als een samenstel van kleinere kernen in een groter geheel waar de culturele instellingen in clusters bijeenliggen met een tamelijk homogene samenstelling per discipline: een compacte cultuurstad*.

De clusters liggen niet nauw aaneengesloten, maar op te belopen afstanden. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur onderschrijft de opvatting dat ingevulde plinten, voorzieningen, horeca in de tussenliggende gebieden de feitelijke afstanden weliswaar niet verkleinen, maar in de beleving dichter bijeenbrengen doordat ze de tocht veraangenamen.

Bijzonder voor de hand liggend is plaatsing van eenduidige, meertalige bewegwijzering voor niet-Rotterdamers en wellicht ook - met mate - toelichting op bezienswaardigheden of plaatsen. Dit is geenszins een pleidooi om nog meer elementen aan het straatbeeld toe te voegen.

Maakbaarheid

Het Binnenstadsplan heeft een algemeen karakter, het lijkt uit te gaan van de gedachte van maakbaarheid. Het gaat bijgevolg voorbij aan spontane ontwikkelingen in het organisme dat een stad óók is en aan de grimmige kanten van grootstedelijkheid. Voorts valt op dat het plan niet noemenswaardig rept van demografische ontwikkelingen of prognoses dienaangaande, met uitzondering van een schets van de typologieën van bewoners (Binnenstadsplan; p. 30, 32).

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur mist in het Binnenstadsplan een expliciete uitgewerkte, integrale visie op *wonen, werken en recreëren*. De Raad vindt de context van het onderhavige advies niet de eerstaangewezen plaats om zo'n visie uit te werken, hij beveelt aan zo'n visie alsnog te (laten) verwoorden. Een nadere beschouwing over de partijen die belang hebben bij de ontwikkeling van de stad, specifiek in relatie tot de kunst en cultuur ('stakeholders'), is op zijn plaats. Bewoners, bezoekers, forenzen en recreanten gebruiken de stad immers op verschillende manieren, zij hebben verschillende interesses en belangen, zo ook is binnen die categoriën een rijk spectrum aan interessegroepen te onderscheiden. De opvatting van de Raad is bijzonder kort samengevat in de eerder gebezigde opmerking: **het centrum is van iedereen**. De Raad beschouwt dat als een bijzondere kwaliteit van Rotterdam.

Aantrekkelijkheid

Bij lezing van het Binnenstadsplan rijst - hoe aantrekkelijk en wervend het ook is gesteld - geleidelijk een vermoeden van wat kan heten: de *aantrekkelijkheidsparadox*. Verdichting van een gebied met bewoners vergroot de levendigheid van de omgeving, zeker buiten kantooruren, maar kan anderzijds leiden tot afname van de kwaliteit van het verblijfsklimaat op het maaiveld door toegenomen drukte en ruimtebeslag (verkeer, parkeren) en niet te vergeten: risico van windhinder aan de voet van hoogbouvvolumes. Vergroting van het aantal bewoners stelt in elk geval zijn (hoge) eisen aan de inrichting van de publieke ruimte, ook als

verblijfsruimte en aanleg van openbaar groen, eventueel gezamenlijke tuinen. Een van de traditionele klachten over de binnenstad van Rotterdam is, afgezien van de matige 'avondbeleving', het gemis aan een intieme schaal en de mogelijkheid om plezierig rond te dwalen. Anderzijds zijn er zeker ook velen die de grootstedelijke maat juist sterk waarderen. Dit aspect van de aantrekkelijkheidsparadox leidt tot de voor de hand liggende conclusie dat de voorgenomen stedenbouwkundige en architectonische projecten met bijzonder veel aandacht dienen te worden ontworpen, speciaal de openbare (verblijfs)ruimte en de inbedding in hun directe omgeving.

Een variant van de aantrekkelijkheidsparadox manifesteert zich op het gebied van de horeca: mede als gevolg van bezwaren van omwonenden voert de gemeente Rotterdam sinds enige jaren een stringent horecabeleid dat tot verdunning van het aanbod heeft geleid en dat vestiging van nieuwe etablissementen bemoeilijkt. De ambitie de binnenstad vorm te geven als City Lounge smeekt om uitbreiding van horecagelegenheden, juist voor de gewenste publieke voorzieningen in de plinten.

Een concrete paradox in de architectuurpraktijk van Rotterdam werd vrij recent aangewezen door de Duitse architectuurcriticus Angelika Schnell. Als deel van het project *Rotterdam herzien*, georganiseerd door AIR (2007), heeft zij een twintigtal projecten van architectuur in Rotterdam bestudeerd. In haar artikel in het boek bij die manifestatie noemt zij de Wilhelminapier als tekenend voorbeeld van een ietwat halfslachtige houding, onder verwijzing naar de brochures van de projectontwikkelaars. De brochures schetsen een hoogwaardige, culturele en zelfs chique omgeving en: "De pier wordt geen cityjungle."⁴ Daarmee wijst Schnell op de paradox dat de ambitie tot grootstedelijkheid kan indruisen tegen de wens van potentiële bewoners om te wonen in een omgeving met een bijna onsteeds intieme schaal.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur vat Schnells beschrijving op als een aansporing om de Wilhelminapier met enthousiasme te voltooien in overeenstemming met de oorspronkelijke grootse plannen.

Cultuur en Binnenstadsplan

Het Binnenstadsplan wijst een en ander maal expliciet op het belang van kunst en cultuur, architectuur en cultuurhistorisch erfgoed - zowel als dragers van sfeer, van immateriële waarden, van historisch besef, als factoren die ook de economie ten goede komen. Het belang dat de gemeente via het Binnenstadsplan expliciet toekent aan kunst en cultuur is verheugend en veelbelovend voor de sector. De Raad acht het onwenselijk dat op louter rekenkundige gronden de toename van het aantal bewoners in het centrum in evenredigheid het aantal voorzieningen op het gebied van kunst en cultuur te laten toenemen. Het Binnenstadsplan rept niet van eventuele vorm of inhoud van het bestaande of gewenste culturele aanbod. Wel geeft het plan richting aan door een aantal "belangrijkste maatregelen" te noemen (in de paragraaf 'Cultuur en Leisure', waarin ook het domein van kunst en cultuur wordt behandeld; Binnenstadsplan; p. 42). Een selectie:

- "Concentreren van nieuwe centrumstedelijke culturele voorzieningen in het centrumgebied in het algemeen, en de focusgebieden in het bijzonder;
- Investeren in culturele voorzieningen, zoals een Urban Culture Podium, Middenzaal en verbouwing van de Rotterdamse Schouwburg; (...)
- Bepalen van een nieuw stedelijk evenementenbeleid; (...)

---

⁴ Angelika Schnell, 'De fantomen van Rotterdam', in: Wijnand Galema en Piet Vollaard (red.) *Rotterdam herzien; dertig jaar architectuur 1977-2007*; Rotterdam 2007; p. 36-51; p. 41

- Verbeteren van het functioneren van het Museumpark en Schouwburgplein (...);
- Benadrukken van de thema's Jong, Internationaal, Intercultureel en Water (Haven/Maritiem) in de marketing."

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur onderschrijft deze voornemens, en voegt daar graag nog een 'maatregel' aan toe:

- Investeren in de presentatie en (co)productie van kunst en cultuur met allure, zo mogelijk met internationaal aanzien - zelfs al zijn de resultaten specialistisch en niet rechtstreeks gericht op een groot publiek van bewoners.

Het Binnenstadsplan wijst op de volgende deelsectoren binnen de creatieve diensten waarop Rotterdam zich specifiek richt: architectuur en stedenbouw, design, (nieuwe) media/gaming, muziek en dans (Binnenstadsplan; p. 26).⁵

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur is, net zomin als de gemeentelijke dienst Kunst en Cultuur, een instantie die invulling geeft aan een kunst- en cultuurprogramma. De artistieke inhoud van het aanbod en de wijzen van presenteren behoren tot het exclusieve domein van instellingen, kunstenaars en makers.

Cultuurprogramma van de dienst Kunst en Cultuur

De strekking van het Cultuurprogramma van de dienst Kunst en Cultuur is de sterke aanbeveling geen nieuwe voorzieningen te stichten, maar te "investeren in de weefsels van de stad, 'in de diepte en niet in de hoogte': In het programma tussen de voorzieningen." (Cultuurprogramma; p. 5). Het motto van het Cultuurprogramma luidt:

"Daarmee is de lijn van dit Cultuurprogramma er een die kleinschaligheid, kwaliteit en innovatie onderschrijft: Geen iconen⁶ maar creativiteit op straatniveau: dat wat reuring en levendigheid veroorzaakt op straat zonder massaal te zijn. Met oog voor de culturele historie van de stad en de culturele kwaliteiten meer naar buiten toe brengend, opener en uitnodigender. Inzet is op duurzaam, in de zin van langzaam groeiend in tegenstelling tot instant spektakel. Behouden en versterken van dat wat er is, het met elkaar verbinden ervan en het open en zichtbaar maken" (Cultuurprogramma; p. 5 en 23).

Zoals het document het aanduidt: "meer reuring te genereren, geconcentreerd in bestaande clusters en buurten." En "het bestaande programma te openen", dat wil zeggen het bestaande aanbod beter zichtbaar en beter toegankelijk te maken - ook letterlijk door gebouwen te openen op plintniveau. Ook pleit het Cultuurprogramma ervoor "ruimte te maken voor (kleine, tijdelijke) voorzieningen" (Cultuurprogramma; p. 5).

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur Raad onderschrijft de opvatting dat Rotterdam op korte termijn geen grote, volledig nieuwe kunst- en cultuurinstellingen behoeft. Niettemin pleit de Raad tegen ál te grote bescheidenheid. De inspanningen van en voor de Rotterdams culturele sector in de afgelopen decennia hebben tot aansprekende resultaten geleid én tot cultureel zelfbewustzijn. Het is zaak die kwaliteiten consequent verder te ontwikkelen.

⁵ *Visie Creatieve Economie 2007-2010*; OntwikkelingsBedrijf Rotterdam; 19 februari 2007; p. 12; *Rotterdam maakt werk van creativiteit*; gezamenlijk advies Economic Development Board Rotterdam en Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur; augustus 2006; p. 24. In beide passages worden ook genoemd (wereld)muziek en film.

⁶ theoretisch gesproken kan ook iets kleinschalig of iconisch bedoeld worden maar dat wordt hier niet bedoeld [noot uit Cultuurprogramma]

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur doet dan ook enkele suggesties om een uitzondering te maken op bovenstaande gedachte van terughoudendheid. Deze zijn beschreven in Deel II van dit document, zoals ze opdoemden tijdens de denkbeeldige wandeling: een al dan niet informeel georganiseerd centrum voor interdisciplinaire en interculturele presentaties; bouw van een nieuw poppodium; en een paviljoen of podium op het Leuvehoofd.

Bovendien moet er natuurlijk altijd (denk)ruimte zijn voor aansprekende en ambitieuze initiatieven, zeker als die internationale allure nastreven.

Kortom: als Rotterdam een culturele metropool wil zijn, moet de stad dat ook tonen door zelfbewust met haar culturele verworvenheden naar buiten te treden.

De compacte cultuurstad

Kunst en cultuur nu

Het huidige aanbod van kunst en cultuur in het centrum wordt in de context van deze tekst bekend verondersteld. Het aanbod en de omvang ervan verhoudt zich goed tot de grootte van de stad.

Bijzonder is de pioniersrol van Rotterdam op het gebied van de urban arts en jeugd-dans. Rotterdam kan daarenboven bogen op zijn industriële en maritieme erfgoed; de stad is in zekere zin zelf museum al laat de historische dimensie zich niet gemakkelijk aflezen aan het exterieur van de stad. De ontwikkelingsgeschiedenis van Rotterdam is af te lezen aan haar structuur, die goeddeels verborgen ligt onder de huidige stad.

In zijn *Cultuurplanadvies 2009-2012* stelt de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur dat Rotterdam als stad met haar mobiele erfgoed een collectie met een grote potentie bezit.⁷ Het maritieme erfgoed verdient dan ook specifiek aandacht en een prominente plaats. De Raad stelt voor dat die maritieme collectie op termijn het sluitstuk vormt van het zuidelijke centrumdeel op de Wilhelminapier. De kades van de Wilhelminapier en de Rijnhaven zijn voortreffelijke locaties om deze collectie tot beeldbepalend element van dat gebied te maken.

Kunst en cultuur in 2020: Vooruitkijkend

De plannen nodigen uit om uit te zien, misschien zelfs te dromen van mogelijke ontwikkelingen in de cultuursector. Die laten zich niet voorspellen, hooguit rijzen vermoedens dat de vermenging van disciplines en stijlen zal voortschrijden. Er zullen meer mengvormen ontstaan tussen disciplines en er zullen nieuwe stijlen en genres voortkomen uit de toegenomen internationale oriëntatie van makers in alle disciplines.

In de urban culture manifesteren zich mengstijlen, net als in de (pop-/wereld)muziek en elektronische mediakunst. Er zijn wijzigingen in productie, distributie en receptie onder invloed van de digitale media, bijvoorbeeld *streaming* en interactiviteit. Nieuwe genres zijn voorstelbaar, zoals interactieve concerten of virtueel theater, maar het is geenszins duidelijk of deze in korte tijd een hoge vlucht zullen nemen.

Het laat zich niet aanzien dat traditionele presentatiewijzen eerdaags worden verdrongen. Integendeel men kan zelfs een lichte toename van bezoek aan instellingen bespeuren. Daarin spelen niet-artistieke factoren een rol, zoals entourage, service, mogelijkheden voor langdurig gecombineerd bezoek, ontvangst, catering; kortom: aspecten van de huidige beleveniscultuur.

Jonge stad

Voor de toekomst van kunst en cultuur in Rotterdam is demografische ontwikkeling een factor van belang: de populatie van Rotterdam is relatief jong en zal voorlopig jong blijven. Daarenboven heeft de bevolking van Rotterdam vele culturele achtergronden. De cultuur van jongeren is internationaal georiënteerd. Binnen de bevolking van Rotterdam vormt die jonge groep in de nabije toekomst niet slechts het potentiële publiek van kunst en cultuur, maar ook de volgende generatie makers. Welke vormen hun toekomstige kunst- en cultuuruitingen aannemen laat zich niet voorspellen. Uit consultaties met het veld, onder andere via jongRRKC, komt naar voren dat zij vooral behoefte heeft aan relatief kleine en informeel georganiseerde presentatieplaatsen. Een voorbeeld van hiervan is WdW63 dat gedurende ongeveer twee jaar presentaties hield in het leeggekomen pand van het Fotomuseum. Er waren presentaties van verschillende

---

⁷ *Cultuurplanadvies 2009-2012*, april 2008; p. 16

disciplines, vooral beeldende kunst. De presentaties kwamen vanuit het veld en werden gewaardeerd als welkome aanvulling op de presentatie- en ontmoetingsplaatsen in Rotterdam. Dit welslagen wekt de verwachting dat een vergelijkbare informele presentatieplaats in dit gebied kansrijk is. De Raad heeft vertrouwen in de creatieve potentie van de jonge populatie als makers en als publiek. Rotterdam dient dan ook veel werk te maken van het behouden van jonge makers en uitvoerders voor de stad. Daarom geeft de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur prioriteit aan broedplaatsen, informeel georganiseerde presentatieplaatsen en innovatie. De groei van bijvoorbeeld het HipHopHuis en de waardering voor WdW63 bevestigen de zin van beide typen voorziening.

Slot

De denkbeeldige wandeling, als Deel II van dit advies, voert door reeds bekende gebieden in het centrum; de wandeling wordt geleid door de geplande veranderingen in de komende tien jaar. Zoals in de inleiding gesteld: het aanzicht van de stad verandert sterk door de vele nieuwe gebouwen, maar de onderliggende structuur blijft vrijwel ongewijzigd - ook de culturele infrastructuur. In de toekomst ontsluiten heringerichte of zelfs volstrekt nieuwe routes het centrum en bieden een soms verrassend ander perspectief op de stad. Ze wekken verwachtingen voor een andere ruimtelijke beleving en wellicht ook een ander gebruik van de stad. Uit de plannen spreken ambities om de beleving van de stad te veraangemen en om de bestaande culturele clusters sterker te verbinden.

De belangrijkste bevinding uit studie van de verschillende plannen: Binnenstadsplan, Cultuurprogramma andere gerelateerde masterplannen, is dat het centrum in beweging is: het wordt groter en het verschuift in verschillende richtingen. Die verschuiving van het centrum biedt een nieuwe kijk op de stad én nieuwe ruimte voor cultuur. De gemeente en andere betrokken partijen kunnen door goede regie te voeren de voorwaarden hiervoor scheppen: via de fysieke infrastructuur - gebouwen en voorzieningen -, door alert te zijn op de mogelijkheden informeel georganiseerde presentatieplaatsen en/of broedplaatsen te realiseren. De basis is te handelen naar de overtuiging van het belang van de immateriële waarden van kunst en cultuur, het culturele kapitaal in de stad.

De wandeling geeft aanleiding tot de schets van culturele en inhoudelijke potenties van die gebieden, voortredenerend op de huidige situatie. De beschrijving stuurt erop aan die identiteiten vooreerst te onderstrepen en te versterken, maar ze in geen geval te fixeren. In de visie van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur vormen clusters van kunst en cultuur de stevige basis voor verdere ontwikkeling van Rotterdam als compacte cultuurstad.

Bestudering van genoemde plannen en de imaginaire wandeling leiden tot een reeks aanbevelingen die in de tekst zijn genoemd. In het slothoofdstuk zijn ze verzameld. De aanbevelingen 1 tot en met 5 zijn in het begin van dit advies reeds genoemd als Kernaanbevelingen. Deze aanbevelingen worden herhaald en waar nodig toegelicht.

DEEL II Een denkbeeldige wandeling over assen en door kwartieren

Voor een verkenning van kunst en cultuur in het centrum richt de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur zijn blik op de structuur van de stad met haar singels, boulevards, assen en de clusters kunst en cultuur. Uit een wandeling door de stad rijzen beschrijvingen op van die kwartieren en hun artistieke en culturele kleuren. Voorafgaand aan de wandeling enige opmerkingen over onderwerpen die het centrum in het algemeen betreffen: evenementen en festivals en cultuurscouts.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur onderkent de waarde van de evenementen en festivals om de stedelijke cultuur in zijn vele facetten grootschalig te tonen en uitbundig te vieren. De evenementen en festivals zijn vaste onderdelen van de culturele jaaragenda van Rotterdam. Hun bijdrage aan de levendigheid en aantrekkelijkheid van de stad is bekend: voor bewoners en bezoekers, voor vertier, vermaak, betrokkenheid bij de stad en voor de citymarketing. Anderzijds hebben de festivals en evenementen ook nadelige effecten: ze bezorgen bewoners, ondernemers en bezoekers overlast en ergernis, vooral door aanzienlijke geluidshinder en verkeerscongestie. In relatie tot de festivals en evenementen geldt een specifieke variant van de aantrekkelijkheidsparadox: voor- en nadelen verkeren in soms preciaire balans. Het festivalbeleid verdient dan ook herijking, zoals wordt aangekondigd in het Binnenstadsplan: "bepalen van een nieuw stedelijk evenementenbeleid" (Binnenstadsplan; p. 42). De gebeurtenissen tijdens evenementen in 2009, het bevrijdingsfeest op 5 mei en het strandfeest Sunset Grooves eind augustus, stellen dat voornemen in het licht van veiligheid en beheersbaarheid.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur beveelt aan om massale evenementen te beperken of beter te spreiden over de kalender en over de stad, om geen nieuwe grote evenementen aan te trekken en om juist ruimhartig te zijn met vergunningen voor kleinere evenementen, bijvoorbeeld in buurten en parken.

Het centrum van Rotterdam beschikt op het moment van schrijven van deze tekst (zomer 2009) nog niet over een cultuurscout. Aangezien het centrum een grote dichtheid aan voorzieningen heeft, ligt het hele aanbod van kunst en cultuur onder handbereik van de bewoners. Toch is voor velen cultuurbezoek niet vanzelfsprekend. Tot de taken van de cultuurscout als intermediair hoort het leggen van nadere contacten tussen bewoners en instellingen en het overbruggen van de eventueel gevoelde afstand. De cultuurscout voor het centrum sluit het netwerk van scouts dat daarmee alle deelgemeentes omspannt. De werkwijze sluit aan bij gemeentelijke beleidsinstrumenten op het gebied van (cultuur)participatie en gebiedsgerichte aanpak.

Wellicht kan de cultuurscout ook een rol vervullen door instellingen terzijde te staan bij hun ambities projecten met bewoners in de wijk gestalte te geven en bij gelegenheid vraaggericht te programmeren. Het profiel van de cultuurscout is uiteraard in overeenstemming met diens taken.

Centraal District

Het plan voor het Centraal District, ten oosten van het nieuwe Centraal Station, schetst dat dit gebied niet louter zakencentrum of doorgangszone is, maar dat het ook een levendige verblijfsomgeving wordt. Het Centraal District krijgt een programma met gemengde functies: bedrijven, winkels, horeca, woningen en cultuur in de plint. Hier vestigen zich naast multinationals grote en kleine, zo mogelijk toonaangevende creatieve bedrijven (*Weena Global City District*; 2007). Dit plan beschrijft dat er in het

gebied 24 uur per dag enige vorm van bedrijvigheid is, aangeduid als 'Mixone'. Dit begrip duidt niet slechts op vermenging van functies maar ook op de methode van beheer en exploitatie, waarin grote - en meer draagkrachtige - partijen zich committeren aan de beoogde vermenging van functies die het gebied aantrekkelijk maken. Daartoe stellen betrokken partijen voor de Mixone Exploitatie Maatschappij (MEM) op te richten. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur ziet uit naar de resultaten van deze zakelijk-inhoudelijke constructie. De Raad acht het zeer wel denkbaar dat ook in andere gebieden en door andere partijen een dergelijk mixone-concept wordt toegepast. Voor de hand ligt genuanceerde prijsstelling van de huur speciaal voor culturele instellingen in gebouwen in gemeentelijk bezit, via het OntwikkelingsBedrijf Rotterdam.

De renovatie van het voormalige Expeditie Knooppunt Post tot het bedrijfsverzamelgebouw Central Post is nu reeds, in zijn fase van voltooiing, aansprekend. Voor wat betreft de architectonische kant kan de renovatie gelden als een voorbeeld van geslaagde omgang met wederopbouwarchitectuur, zo ook de restauratie van het Groothandelsgebouw. Beide projecten verdienen navolging.

Het plan Weena Global City District rept ervan dat in dit gebied showcases van Rotterdamse cultuur een plaats kunnen krijgen. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur is er geen voorstander van hier een grote zelfstandige instelling te vestigen, bijvoorbeeld een theater of museum, zoals het plan suggereert. Het gebied leent zich inderdaad voor showcases van Rotterdamse kunst en cultuur, wellicht ook voor galleries. Voorts acht de Raad deze omgeving geschikt voor huisvesting van het designplatform, voor vestiging van (mode)ontwerpers en andere creatieve bedrijven met publieksfuncties. Een zone met een sterke menging van functies, inclusief aansprekende winkels en horeca, laat zich hier goed voorstellen. Het gebied is wellicht geschikt om er op termijn een gecombineerd interdisciplinair en intercultureel opleidings- en presentatiegebouw neer te zetten, ter leniging van de huidige inadequate huisvesting van Codarts aan het Kruisplein.

Op het moment is al enige creatieve bedrijvigheid gevestigd in de Delftsestraat, de aanwezige discotheken zorgen voor een specifieke, voor een zakencentrum volstrekt atypische bezoekersgroep - in de weekends 's nachts. Aangezien het centrum van iedereen is, is dan ook te overwegen dergelijke uitgaansgelegenheden in dit gebied te behouden.

Schouwburgplein en Kruiskade

Het Kruisplein en Schouwburgplein worden soms tot het Centraal District gerekend, soms in een adem genoemd met de culturele as. Het Schouwburgplein wordt omringd door klassiek-centrumstedelijke instellingen: podium voor (klassieke) muziek, theater, bioscoop. Aan het Kruisplein is Codarts gevestigd in een krapbemeten pand. Vlak daarbij ligt aan het begin van de Westkruiskade het poppodium WATT. Tussen het plein en de Coolsingel ligt de Kruiskade, vanouds een uitgaansgebied, vroeger met een aantal bioscopen en dansgelegenheden, nu met clubs en het oude Luxor Theater. Een nieuwe zaal voor middelgrote theatervoorstellingen en cabaret was gepland in dit gebied, een zinvolle aanvulling gezien de culturele 'kleur' van omgeving. De bouw van de Middenzaal is voor onbepaalde tijd opgeschort, reden temeer om het oude Luxor Theater open te houden. Een nieuw te bouwen poppodium annex popverzamelgebouw is op zijn plaats aan de Kruiskade. De popmuzieksector heeft weliswaar op het moment een bevredigende breedte aan podia, inclusief het Urban Culture Podium in oprichting. Het is echter duidelijk dat de stad op iets langere termijn een poppodium met voldoende zaalcapaciteit, goede outillage en grootstedelijke allure ontbeert. De voorkeur van de Raad voor de Kruiskade is ingegeven door de centrale ligging, bereikbaarheid, aansluiting bij andere

voorzieningen en vooral vanwege het karakter van de Kruiskade en omgeving als uitgaansgebied.

Achter de Kruiskade ligt het ensemble van de Lijnbaan, onder stedenbouwkundigen en architecten nog steeds geroemd als een parel van modernisme en wederopbouwarchitectuur. De feilen die de Lijnbaan anno 2009 aankleven zijn niet primair aan het stedenbouwkundig ontwerp of de architectuur te wijten. Er is ontegenzeggelijk veroudering van de woningen, de weinig aansprekende manier waarop de Lijnbaanhoven kunnen worden gebruikt en het tamelijk eenzijdige winkelaanbod. Naar het inzien van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur lijkt de afkeer van het Lijnbaanensemble vooral te worden gevoed door hedendaagse opvattingen over sterke functiemenging, in tegenstelling tot de indertijd geldende modernistische opvattingen van gescheiden functies. De felle afkeer van sommigen voor het ensemble van de Lijnbaan deelt de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur niet.

De omgeving van het Schouwburgplein vormt een cluster van podiumkunsten, de entree tot het kernwinkelgebied, nabij een uitgaansgebied en een belangrijk architectuurhistorisch monument.

De observatie dat in Rotterdam **het centrum van iedereen is**, kan men zonder moeite op het Schouwburgplein staven. Alle gebruikers van het centrum komen er. Het plein kent spontaan gebruik voor uitingen van stads cultuur, bijvoorbeeld streetdance.

Het Schouwburgplein wordt in 2009 integraal aangepakt voor wat betreft inrichting en aankleding. De instellingen rondom het Schouwburgplein, de Doelen, Rotterdamse Schouwburg en Pathé-bioscoop, ontwikkelen culturele programmering voor dit *podium van grootstedelijke cultuur*. De herinrichting van en de programmering op het plein wekken de verwachting dat het zich verder zal ontwikkelen tot cultureel hart van de stad. Echter door de grote schaal van zijn omgeving zal het plein vermoedelijk nimmer een *knus* plein worden.

Culturele as

De culturele as voert met een lommerrijke wandeling vanaf het Kruisplein langs de Westersingel naar het Museumpark en de Witte de Withstraat en óver de dijk naar het Scheepvaartkwartier en de rivier. Achter de dijk voert de as langs het Westelijk Handelsterrein met zijn horeca en galeries en het Wereldmuseum naar de Veerhaven en de rivier.

De aanduiding 'culturele as' mag aanvankelijk een *conceptuele constructie* zijn geweest om de inrichting van de singel te sturen, intussen heeft het begrip zich gehecht en blijft het concept leidend voor het programma. De culturele inhoud van de as laat zich lezen aan de hand van de sculpturen die zijn te beleven als openluchtverzameling van de historisch gegroeide beeldencollectie. Sculpture International Rotterdam (SIR, voorheen Internationale Beelden Collectie) draagt zorg voor de beeldende kunstwerken en voegt zo nu en dan een werk toe. SIR kiest voor kunstwerken van internationale allure en bepaalt zich tot uitgesproken grootstedelijke locaties.

De collectie en de artistieke koers van SIR representeert een ambitie van de stad op het gebied van beeldende kunst in de openbare ruimte. Met de voltooiing van het Centraal Station en de parkeergarage onder het Kruisplein, omstreeks 2013, wordt de culturele as verlengd. Het is te verwachten dat SIR te zijner tijd ook voor deze locaties passende sculpturen zal verwerven. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur ziet uit naar de keuzes die te gelegener tijd daarvoor zullen worden gemaakt.

Het eerstvolgende te realiseren kunstwerk is een beeld aan het einde van de Coolsingel op het Churchillplein, naar ontwerp van Joep van Lieshout. In de

komende jaren concentreert SIR zich op die locatie mede in relatie tot de herstructureringsplannen voor de Coolingsingel. Die plannen behelzen evengoed realisatie van nieuwe permanente kunstwerken, als tijdelijke projecten. Op die manier beproeft SIR actuele opvattingen over kunst in de openbare ruimte.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur acht het niet nodig om het aantal kunstwerken in de openbare ruimte in korte tijd aanzienlijk te doen toenemen. Het afgewogen beleid van SIR volstaat vooralsnog.

Parallel aan de Westersingel is een alternatieve route door de dichtstedelijke *stadswijk het Oude Westen* die door een aantal groene gebiedjes voert - van het Kruisplein, via het wijkparkje naast podium WATT, tussendoor naar de Jongkindstraat en het Museumpark. Deze route is een van de beter bewaarde geheimen van Rotterdam. Hier ligt het filmhuis, theater en muziekpodium Lantaren/Venster, volgens plan in de nabije toekomst de locatie van het Productiehuis nieuwe stijl van de Rotterdamse Schouwburg en partners.

De kop van de Nieuwe Binnenweg heeft een cluster van uiteenlopende culturele bedrijvigheid: muziek in Rotown en platenzaken; lifestyle- en kledingwinkels; Centrum Beeldende Kunst. De omliggende wijk het Oude Westen is een dichtbewoond gebied met potentie voor kleinschalige creatieve bedrijvigheid.

Museumpark

Het *Museumpark* heeft een bijzondere, zelfs uniek te noemen constellatie: grote en kleine cultuurgebouwen zijn er neergevlid in een relatief open en losse, groene omgeving die sterk contrasteert met het fijnmazig grid van de omringende, dichtbebouwde stadswijken het Oude Westen en Cool en de intensieve bebouwing van het Erasmus Medisch Centrum. Museum Boijmans Van Beuningen, Nederlands Architectuurinstituut, de museale witte villa's Sonneveld en Chabot Museum, Kunsthal en Natuurhistorisch Museum en iets terzijde Arminius, zijn omringd door grote open ruimtes met veel groen, rust- en recreatieplekken, wandelpaden en straten met brede trottoirs. Een dergelijke concentratie van sterke museale voorzieningen, ingebed in een groene omgeving en gelegen in het centrum van een stad, is zeer uitzonderlijk. De grote Europese museumconcentraties (in Berlijn, Wenen, Frankfurt) hebben niet het centrale, open en groene karakter van het Museumpark Rotterdam.

Het Museumpark heeft ook betekenis en potentie als plaats voor verpozing en ontmoeting van bewoners van omliggende wijken en gebruikers van het Erasmus Medisch Centrum en de nabijgelegen onderwijsinstellingen. De *Gebiedsvisie Hoboken 2030*, van de gemeente in nauw overleg met vele omliggende instellingen en gebruikers, behelst een ambitieus plan voor het gehele gebied Hoboken. Het plan schetst de ontwikkeling van het Museumpark tot Internationaal Cultuurpark, waarin ook Het Park wordt betrokken.

Het plan is veelomvattend, nauw gerelateerd aan de uitbreiding van het Erasmus Medisch Centrum. Het voorziet bijvoorbeeld ook verdieping van het tunneltracé ter hoogte van de hoofdingang van het EMC, overkluizing van een deel van de 's Gravendijkwal, vestiging van verwante medisch-technologische bedrijven ('Science Boulevard'), ontwikkeling van de stadscampus aan de Coolhaven (Hogeschool Rotterdam, ook studentenwoningen). Ook doet het plan de suggestie om de verbinding tussen beide parken te verbeteren, met bijvoorbeeld een tunneltje door de Westzeedijk.

De schets in het plan van het Museumpark als Internationaal Cultuurpark, doet de gedachten als vanzelf naar het MuseumsQuartier in Wenen dwalen. De plannen voor het gebied spreken de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur aan. De kwaliteiten van het Museumpark voor de verschillende gebruikersgroepen (lokaal, nationaal en internationaal) kunnen worden versterkt. Aangezien een museaal areaal een grote aantrekkingskracht heeft op buitensteeds en internationaal bezoek, meer dan podiumvoorzieningen, kan het bijzondere karakter van het Museumpark worden ingezet als speerpunt in de culturele stadsmarketing.

Ook op korte termijn en zonder grootschalige of kostbare ingrepen ziet de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur mogelijkheden om een aanzet te geven tot dit Cultuurpark. Met beperkte middelen kan het Museumpark al spoedig een aangenaam verblijfsgebied worden, bijvoorbeeld met kleinschalige zomerprogrammering, een bescheiden kiosk met kranten, snoep en water, een ijscoman in de zomer - en natuurlijk royaal voorhanden zitmeubilair en praktische voorzieningen zoals toiletten en WIFI. Kleinschalige, seizoensgebonden, tijdelijke paviljoens en mogelijk ook enkele follies, versterken het culturele karakter van het gebied. Ook is goed denkbaar dat een functie als die van het vroegere Openluchttheater terugkomt en aldus in het Museumpark ook op zomeravonden een aangenaam verblijfsklimaat biedt. Samenwerking tussen de Stichting Museumpark en Rotterdam Festivals ligt voor de hand.

Op wat langere termijn biedt het buitengebied mogelijkheden tot inhoudelijke programmering, gezamenlijk door de aanliggende instellingen, misschien met inbegrip van het Erasmus Medisch Centrum. Het park leent zich voor internationaal gezaghebbende tentoonstellingen van beeldhouw- en installatiekunst in combinatie met presentaties in de omringende musea en de Kunsthal, zou een internationale toptentoonstelling kunnen opleveren. Naar het inzien van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur kan met de aanwijzing van een curator een dergelijk programma binnen twee tot drie jaar operationeel zijn.

Voor wat betreft de promotie van het Museumpark als één gebied met een verzameling verwante kwalitatief hoogstaande instellingen, bepleit de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur dat de betrokken instellingen gezamenlijk krachtig naar buiten treden. Het karakter van het gebied als centrum van cultuur en recreatie zou door een grafische ondersteuning en door merchandising aanmerkelijk kunnen worden versterkt. Men denke aan de krachtige marketing, met zijn opvallende logo en bijbehorende merchandise, van het MuseumsQuartier in Wenen of de opvallende affiches en flyers van Parc La Vilette in Parijs. De Chief Marketing Officer kan de instellingen wellicht terzijde staan in de opzet en uitwerking van een campagne.

Een opvallend gemis is dat het Museumpark vooralsnog geen duidelijke entree heeft. De verbinding tussen Eendrachtsplein en Museumpark is niet helder, en de logische route vanaf het Centraal Station langs de culturele as vertoont hier een breuk. Evenmin heeft het gebied een duidelijk centrum. De kruising Jongkindstraat-Museumpark plus het Schelpenstrand heeft die potentie, zoals in de zomer van 2009 bleek tijdens De Parade. Die ervaring pleit ervoor om deze centrale plaats als centrum van het gebied vorm te geven, mogelijk in relatie tot de entree van de parkeergarage. Ook is het denkbaar dat, mocht er een witte villa beschikbaar komen, die een culturele bestemming krijgt.

Witte de Withstraat

Het Museumpark loopt aan de oostkant vanzelf over in het culturele gebied van de *Witte de Withstraat*. De Witte de Withstraat is in de loop van de

jaren 1980 met grote inzet van de gemeente getransformeerd in een succesvolle straat van cultuur. Het culturele gezicht van de Witte de Withstraat wordt goeddeels bepaald door instellingen van beeldende kunst: TENT., Witte de With, MAMA, galeries voor beeldende kunst en vormgeving, met om de hoek V2_Instituut voor Instabiele Media; in de zijstraten liggen de panden van podiuminstellingen: de studio's van dansgezelschap Scapino (zonder publieksfunctie), het theater (van) Bonheur en het RO Theater. Met zijn tussenliggende cafés en restaurants ligt hier de culturele stadsstraat bij uitstek.

De ontwikkeling van de Witte de Withstraat in inhoudelijke of programmatische zin laat zich moeilijk voorspellen, die wordt op het moment goeddeels bepaald door de krachten van de markt. Het aanbod laat recent een lichte verschraling zien, kennelijk onder de invloed van stijgende vastgoedprijzen die kleinere, deels culturele, ondernemers hindert. De indruk ontstaat dan ook licht dat de straat aan haar eigen succes ten onder gaat. De verhuizing van het Fotomuseum naar Las Palmas op de Wilhelminapier heeft het culturele gewicht van de straat ietwat doen afnemen - overigens met de beoogde positieve effecten voor het (beeld)cultuurcluster op de Wilhelminapier.

De beoogde verhuizing van WORM naar een locatie in het centrum is opmerkelijk, omdat die beweging tegengesteld is aan de gebruikelijke bewegingen in locatiekeuze van een instelling als WORM met zijn uitdrukkelijk *off-stream* profiel. De vestiging van WORM op een locatie in het centrum toont zijn ambitie om centrumstedelijke voorziening te zijn. Het aanbod van WORM is een aanzienlijke uitbreiding van het culturele spectrum in de Witte de Withstraat, inclusief de mogelijkheden van verblijfsduur (openstellings- en aanvangstijden).

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur doet de aanbeveling dat de gemeente de ontwikkeling van de Witte de Withstraat nauwlettend blijft volgen en waar mogelijk de regie blijft voeren, bijvoorbeeld via de gunning van panden in gemeentelijk eigendom.

In oostelijke richting

De Witte de Withstraat is de logische en culturele verbinding tussen het Museumpark en het huidige maritieme kwartier van Rotterdam, de *Leuvehaven* met het Maritiem Museum en de collectie van het Havenmuseum. Museumpark, Witte de Withstraat en Westersingel vormen samen een groot cluster van visuele kunsten. Het nabij gelegen Wereldmuseum en de maritieme collecties meegerekend, omvat dit gebied het overgrote deel van het materiële erfgoed, artistiek en cultureel, in Rotterdam.

Met het oog op de voltooiing van de Wilhelminapier is sterk te overwegen om het maritieme erfgoed te verplaatsen naar dit gebied. Het kan daar als een sterk en uniek-Rotterdams beeld de bekroning vormen van die stadsontwikkeling.

Achter de Leuvehaven verrijst een nieuwe woonwijk in het *Wijnhavenkwartier* vele woningen worden er gerealiseerd, ingebed in een grootstedelijke visie. De toename van het aantal bewoners zal wellicht leiden tot vestiging van meer horecagelegenheden en voorzieningen voor commerciële cultuur. Gezien de directe nabijheid van het centrum met zijn kunstinstellingen, ligt het niet voor de hand om hier een nieuwe culturele instelling te stichten. Er zijn enkele instellingen aanwezig die misschien sterker betekenis krijgen als culturele bestemmingen voor de (nieuwe) bewoners van het gebied: Bibliotheektheater, Laurenskerk, Stadspodium, het voormalige WaterFront.

Het valt te verwachten dat de Boompjes voor de bewoners van het Wijnhaveneiland de functie van recreatief buitengebied krijgt. De ontsluiting van de rivierkades van de Boompjes vanaf het Wijnhaveneiland verdient aandacht. De Raad acht het een illusie de Boompjes te kunnen omvormen tot de luisterrijke stads- en havenboulevard die het ooit was, tenzij het verkeer er radicaal wordt geweed. De gedachte in het Binnenstadsplan, zelfs genoemd als een van "De tien belangrijkste punten", om op termijn de Boompjes te ondertunnelen beschouwt de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur als een gewaagde ambitie doch op korte termijn weinig realistisch (Binnenstadsplan; p. 9).

Voor de iets langere termijn is te overwegen om op het Leuvehoofd een podium of paviljoen te laten verrijzen, mogelijk uitsluitend voor bescheiden seizoensprogrammering of voor de Rotterdamse circusactiviteiten en -opleidingen met hun cross-overs met dans.

Blaak en Westblaak

Parallel aan de Witte de Withstraat lopen, met voor de nabije toekomst uitgesproken kansen, Blaak en Westblaak, het segment in het centrumgebied van de zogeheten KennisAs (van de Erasmus Universiteit op Woudestein tot de vestiging van de Hogeschool Rotterdam aan de Coolhaven). De bouw van een talloze vierkante meters kantoorruimte in het Centraal District zal vermoedelijk tot gevolg hebben dat bedrijven en kantoren aan de Blaak en Westblaak op termijn daarheen verhuizen, de kantoorgebouwen komen daarna wellicht vrij. Blaak en Westblaak worden door vele Rotterdamse ingezetenen en bezoekers hartgrondig verguisd om hun onpersoonlijke architectuur en schaal, bij anderen mogen zij zich in grote waardering verheugen juist vanwege hun grootstedelijkheid.

De woningcorporatie Stadswonen heeft een ambitieus plan opgesteld voor de gehele KennisAs van Woudestein tot Coolhaven (*KennisAs; Stadswonen*, maart 2008). Het plan behelst voor het centrumgebied de realisatie van voorzieningen voor jongeren/starters, bijvoorbeeld ruimtes voor kleinschalige bedrijvigheid en huisvesting. Het is goed denkbaar dat hier informeel georganiseerde presentatieplaatsen komen en voorzieningen voor talentontwikkeling.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur komt, geïnspireerd door het motief van de inhoudelijk beschreven assen, tot de gedachte om de kruising van de culturele as en de KennisAs te markeren met een nieuwe instelling via herbestemming van bestaande panden. Deze kruising van assen is een mogelijke locatie voor een informele presentatieplaats die inhoudelijk-programmatisch ruimte biedt aan Rotterdamse beeldend kunstenaars, vormgevers en muziek- en theatermakers met inbegrip van vrijetijdskunstenaars, wellicht in combinatie met een bescheiden filmhuisfunctie en een klein podium. Zo'n instelling versterkt het cluster van culturele instellingen rondom de Witte de Withstraat zeker ook door mogelijk avondaanbod.

Coolsingel

De plannen voor de Coolsingel beschrijven de ambitie die in te richten als een statige stadsboulevard, in overeenstemming met zijn positie als hoofdader door het bestuurlijke, zakelijke en commerciële centrum van Rotterdam. De Coolsingel met zijn representatieve gebouwen vormt het voorname decor van de grote evenementen in de stad. Er zijn belangrijke architectonische plannen: de verbouwing van het voormalige postkantoor, het nieuw te bouwen stadskantoor dat het architectonisch visitekaartje van de stad moet zijn en de 'tweede koopgoot' naar ontwerp van Rem Koolhaas/OMA. Het artistieke programma van de Coolsingel wordt mede

bepaald door markante sculpturen onder regie van Sculpture International Rotterdam.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur onderschrijft de ambitie het winkelaanbod de bijpassende allure te geven. Vooralsnog wordt de representatieve betekenis van de Coolsingel ondermijnd door het eenzijdige en weinig stijlvolle horeca-aanbod op het Stadhuisplein, met zijn extreem grote, eenvormige terrassen en verouderde kiosken. De gemeentelijke plannen voor dit gebied streven naar aanzienlijke kwaliteitsverbetering. Voor het centrumgebied is recent beleid ingesteld, in samenwerking met Stichting Kunstaccommodaties Rotterdam, om leegkomende kantoren aan het Stadhuisplein tegen schappelijke prijzen te verhuren aan kunstenaars, op tijdelijke basis. Het doel is kunstenaars werkruimte te bezorgen, leegstand tegen te gaan en leden van een beroepsgroep naar deze locatie te brengen anders dan het tamelijk eenzijdig samengestelde publiek op en rond het plein: winkelend publiek, passerende medewerkers van de kantoren en horecabezoekers. Dit beleid mag opmerkelijk heten omdat de methode goedkope werkruimte aan te bieden aan kunstenaars doorgaans wordt ingezet als eerste fase in een proces van beoogde gentrification in wijken buiten het centrum. Het is een wonderlijke gedachte dat het centrum van Rotterdam blijkbaar toe is aan een dergelijk proces.

In dit centrumgebied hoort naar het inzien van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur het nieuwe Stedsmuseum thuis, ofwel in een van de panden uit de wederopbouwtijd aan de Hoogstraat ofwel in de tweede Koopgoot. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur pleit er met kracht voor om over de gewenste locatie zo spoedig mogelijk een besluit te nemen en de voorbereidingen in gang te zetten. Ook pleit de Raad ervoor dat het programma van de tweede Koopgoot te zijner tijd een beduidende culturele component zal bevatten en dus niet uitsluitend het winkelareaal vergroot en aldus het monofunctionele karakter van het centrum versterkt.

Wilhelminapier

Ondanks de grote bouwkundige werken die op de Wilhelminapier verrijzen, maakt dit gebied vooralsnog een enigszins onbestemde en niet bijzonder levendige indruk. Op het moment ontbeert de Wilhelminapier nog gewoon dagelijks leven. In de vormgeving van de publieke ruimte, vooral de bestrating, wordt welbewust door de materiaaltoepassing een sfeer van haven en industrie behouden.

Wel is er dagelijks verkeer van de medewerkers van de kantoren die er gevestigd zijn, van de bewoners in de reeds voltooide woongebouwen en van bezoekers van de aanwezige horeca en culturele instellingen, het nieuwe Luxor Theater, het Nederlands Fotomuseum, Las Palmas II en de Beeldfabriek van de SKVR. Het plan voor de pier voorziet een brug voor langzaam verkeer van en naar het naastgelegen schiereiland Katendrecht. Door de aanleg van die brug verandert de ligging van de Wilhelminapier in de stad: de pier krijgt dan ook de functie van doorgangsroute tussen Katendrecht en het centrum op de rechter Maasoever. Dit gevoegd bij de huidige ontwikkelingen op Katendrecht, renovatie en nieuwbouw, grondige herinrichting van de openbare ruimte en herbesteding van oude winkelpanden, leiden tot de opkomst en (her)ontdekking van die stadswijk. Theater Walhalla op Katendrecht en de toekomstige theaterzaal aan boord van de SS Rotterdam, brengen de bewoners van de Wilhelminapier nog meer culturele voorzieningen onder handbereik.

Binnen afzienbare tijd wordt in de plint van de nieuwe woontoren New Orleans het Arthouse met zijn filmhuis- en muziekmuseum daaraan toegevoegd. De vestiging van het Arthouse betekent een belangrijke toevoeging aan het culturele programma op de pier. Het Arthouse vormt

samen met de andere instellingen een cluster van beeldcultuur. De vorm en samenstelling van dit cluster is inhoudelijk verwant met het plan van ongeveer tien jaar geleden voor de oprichting van een instituut voor beeldcultuur op de Wilhelminapier.

De Raad ziet uit naar de voltooiing van de nieuwe filmhuis- en muziekfunctie. Het Arthouse en de overige culturele instellingen op de pier, de beschikbare accommodatie in de nabijgelegen horeca plus additionele presentatieplaatsen in de nabijheid, bijvoorbeeld in de nabij gelegen onderwijsinstellingen, wekken verwachtingen omtrent de potentie van dit culturele cluster. In de visie van de Raad is dit gebied de nieuwe en bijzonder compacte locatie voor het Internationaal Filmfestival Rotterdam.

De bouw van De Rotterdam naar ontwerp van Rem Koolhaas/OMA, onlangs aangekondigd, zal op termijn het volume van bewoners en gebruikers aanzienlijk doen toenemen. De Rotterdam, opgezet volgens Koolhaas' concept van de 'verticale stad' omvat grote volumes voor uiteenlopende functies en publieke voorzieningen in de onderste zones van het gebouw. In het gebouw met woningen, kantoren, hotel en winkels zullen volgens de prognose dagelijks drie- tot vierduizend mensen werken, wonen en verblijven. De oplevering van De Rotterdam is voorzien voor medio 2013. Het zal daarna ongetwijfeld nog geruime tijd duren voor de Wilhelminapier te beleven is als een woon- en werkwijk in het centrum met een eigen identiteit. Die identiteit komt voort uit het amalgaam van de aanwezige functies, gebruikers en bewoners.

Het gebied leent zich voor vestiging van kleinere commerciële cultuur in de plinten van de gebouwen, wellicht muziekcafés. Het contrast tussen de grote schaal van de gebouwen en intieme voorzieningen kan de dichtheid en levendigheid brengen die recht doet aan Rotterdams gekoesterde predicaat Manhattan aan de Maas.

De denkbeeldige wandeling door het centrum van Rotterdam, aan de hand van de geplande stad in 2020, eindigt anno 2009 hier op de Wilhelminapier, aan de zuidrand van het centrum. In hoeverre men rond 2020 de Wilhelminapier daadwerkelijk als deel van het stadscentrum zal ervaren, laat zich niet voorspellen. De opzet van de stedelijke plannen en ontwikkelingen van de omgeving wekken wel verwachtingen. De voltooiing van de pier en de bloei van Katendrecht leiden, als die ontwikkeling met kracht wordt doorgezet, tot het besef dat de stad gewoon doorloopt aan de andere kant van de Rijnhaven. Zo'n besef zorgt ervoor dat de Wilhelminapier in het centrum komt te liggen.

Dit nieuwe deel van Rotterdam-centrum verdient het dan ook met stijl te worden voltooid volgens de grootstedelijke ambities waarmee het indertijd werd opgezet. Ook voor het programma aan culturele voorzieningen op de Wilhelminapier geldt dat de veelbelovende opzet inspanningen verdient om tot volle wasdom te komen.

Om dit nieuwe centrumdeel sterk in te schrijven in de beleving, is het zaak het te bekronen met een typisch Rotterdams stadsbeeld. De Rijnhaven leent zich hiervoor in het bijzonder. Het is dan ook te overwegen om rondom en in dat havenbekken het maritieme erfgoed van Rotterdam bijeen te brengen.

Aanbevelingen

Hieronder volgen de eerder genoemde vijf kernaanbevelingen en hun toelichting, gevolgd door een enkele opmerking over hun uitvoerbaarheid. Het tweede deel bevat een overzicht van de overige aanbevelingen die voortkomen uit deze gehele beschouwing.

Kernaanbevelingen

- 1 *Kies onomwonden voor hoge artistieke en culturele kwaliteit, voortbouwend op het gerealiseerde kwaliteitsniveau van voorzieningen en aanbod in de kunst en cultuur in Rotterdam. Focus op innovatie, zowel binnen de bestaande structuren, als in nieuwe vormen en stijlen van kunst en cultuur.*

In de visie van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur is het van groot belang om bijzondere aandacht te besteden aan fysieke voorzieningen en hun onderhoud en beheer. Deze voorzieningen moeten geschikt zijn om de komende ontwikkelingen in kunst en cultuur op te nemen. Het gaat om bestaande gebouwen van kunst- en cultuurinstellingen, gebruik en beheer - eventueel tijdelijk - van ander vastgoed, gunning van gebouwen en toestemming voor evenementen in de publieke ruimte.

De ontwikkeling en presentatie van hoogwaardige kunst- en cultuurprogramma's, zelfs al worden die niet altijd stormachtig bezocht, draagt bij aan de ontwikkeling van de kunsten zelf en is een factor van betekenis voor de kwaliteit van leven in de stad. Het loutere feit van een kwalitatief hoogwaardig aanbod is aantrekkelijk onderscheidend, of zo men wil zelfs statusbevorderend voor de stad als geheel.

De keuze voor *innovatie* en daarmee ook de keuze voor jonge makers en een jong publiek, past bij het karakter en de mentaliteit van de stad: opbouwend, op de toekomst gericht en bovendien een stad met een relatief jonge populatie. De jonge en cultureel diverse bevolking houdt stellig beloftes in. Onder hen schuilen de makers van de toekomst, zij zijn de nieuwe generaties publiek en zij zijn sterk internationaal, zelfs kosmopolitisch georiënteerd.

Een geëigende methode om innovatie te bevorderen, die overeenkomt met de opvattingen daarover in het veld onder jongere en oudere makers en publiek, is voldoende ruimte bieden en behouden voor tamelijk informeel georganiseerde en relatief kleine presentatieplaatsen. Deze wens betreft alle disciplines en ook presentatiemogelijkheden voor vrijetijdskunstenaars. Kortom: broedplaatsenbeleid en de mogelijkheid 'rommelzones' te stichten en te behouden. Kernen met goed kunst- en culturaanbod trekken verwante geesten en initiatieven aan *mits* adequate en betaalbare panden voorhanden zijn. De Raad beschouwt informeel georganiseerde presentatieplaatsen als een verrijking van de functies in de centrumstedelijke omgeving. Als voorbeeld moge dienen WdW63, de informele organisatie die de afgelopen twee jaar presentaties verzorgde in het voormalige pand van het Nederlands Fotomuseum aan de Witte de Withstraat. Die presentaties van werk in verschillende disciplines, vooral beeldende kunst, kwamen voort uit het veld en ze werden gewaardeerd als welkome aanvulling op de presentatie- en ontmoetingsplaatsen in Rotterdam.

In logisch verband hiermee: *stimuleer nieuwe ontwikkelingen en opkomend talent* in de kunsten en de cultuur, zowel die vanuit de bekende disciplines, als nieuwe, opkomende genres en stijlen onder jongere en intercultureel georiënteerde groepen/beoefenaren. Voor eerstgenoemde groepen talenten zijn er de werkplaatsen, productiehuizen, uitwisselingsprogramma's en artists-in-residence, verbonden aan de bestaande instellingen. In relatie tot

de tweede categorie, nieuwe generaties makers, is van belang in gedachte te houden dat in kringen van de actieve en cultureel productieve jongeren steeds nieuwe, onverwachte mengvormen en -stijlen opkomen. Er is de afgelopen jaren verheugend veel aandacht voor talentontwikkeling, en indachtig het feit dat er steeds aanwas is en dat de cultuur altijd in beweging is, is er geen aanleiding om beleid daaromtrent te laten verslappen. De oprichting van het Urban Culture Podium en de groei van het HopHopHuis getuigen ervan dat de sector en de gemeente belang hechten aan dergelijke opkomende stromingen. Dat beide instellingen niet in het centrumgebied in strikte zin liggen, doet daaraan niets af. Niettemin is duidelijk dat de keten voor talentontwikkeling nog voor verbetering vatbaar is, zeker voor wat betreft instroom en doorstroom naar professionele beoefening en/of het kunstvakonderwijs.⁸

Bovenstaande gevoegd bij een breed gedeelde wens de rivier nog sterker te kunnen beleven als gelegen in het midden van de stad, maakt het zelf beleden en gewenste imago van Rotterdam bewaarheid: "jonge, internationale stad aan het water" (Binnenstadsplan; p. 34).

2 Het aanbod van kunst en cultuur in het centrum, in of buiten de instellingen, dient zich gedifferentieerd te richten op uiteenlopende publieksgroepen van bewoners en gebruikers van de stad. Het internationale karakter en de culturele diversiteit in Rotterdam verdienen speciale aandacht.

Het centrum is van iedereen. Dit is een van de grote kwaliteiten van Rotterdam. Het wil zeggen dat het centrum van Rotterdam bezocht en gebruikt wordt door Rotterdammers uit alle delen en wijken van de stad en uit alle lagen van de bevolking - en door forenzen en (dag)bezoekers - ieder met hun eigen belangstellingssferen, cultuur en smaak.

Dankzij dit fenomeen is het centrum van Rotterdam levendig en kosmopolitisch. Daarmee wil niet gezegd zijn dat al het aanbod voor iedereen is, noch dat voor elke niche in de cultuur een voorziening gerealiseerd moet worden.

Het accent op het stadscentrum ligt voor wat betreft kunst en cultuur voor de hand: het merendeel van de grote toonaangevende instellingen ligt in het centrum of aan de rand daarvan. De ontwikkeling van de Wilhelminapier leidt ertoe dat daar, naast de theaterfunctie van het nieuwe Luxor Theater, een nieuw cluster van (beeld)cultuur ontstaat: Nederlands Fotomuseum, Beeldfabriek van de SKVR, Las Palmas II en binnen afzienbare tijd het Arthouse, de filmhuis-/muziekfunctie van Lantaren/Venster; iets terzijde van dit cluster, maar inhoudelijk verwant, ligt Villa Zebra. De ligging van de voorzieningen van centrumstedelijke cultuur is onbetwist.

3 Als Rotterdam een culturele metropool wil zijn, moet de stad dat ook tonen door zelfbewust met haar culturele verworvenheden naar buiten te treden.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur kan zich vinden in de opvatting bij de dienst Kunst en Cultuur dat er op korte termijn geen behoefte is aan uitbreiding van het aantal kunst- en cultuurinstellingen. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur adviseert echter wel om niet ál te bescheiden te zijn. Er is veel om trots op te zijn aan goed tot voortreffelijk (internationaal) niveau in het kunst- en culturaanbod. Dat aanbod verdient

---

⁸ De situatie omtrent talentontwikkeling heeft de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur geschetst in zijn advies *Van de Straat; Talentontwikkeling in Rotterdam; 2007*

het verder te worden ontwikkeld en uitgedragen. De Raad pleit ervoor, in overeenstemming met de opvatting van de dienst Kunst en Cultuur, om te investeren in kleinere, eventueel tijdelijke voorzieningen in de stad en in het weefsel.

De Raad ziet goede mogelijkheden voor informeel georganiseerde presentatieplaatsen, gezien de huidige roep uit het veld. De Raad verwacht dat de ontwikkelingen in de sector de behoefte aan dergelijke voorzieningen zullen doen toenemen evenals de te verwachten menging van stedelijke/culturele functies. Sterker: in de visie van de Raad is oprichting van een nieuwe instelling met deze specifieke inhoud kansrijk. De Raad denkt aan een instelling waarin presentatiefuncties voor (Rotterdamse) beeldend kunstenaars, ontwerpers en vrijetijdskunstenaars een plaats hebben, mogelijk in combinatie met een bescheiden filmhuis- en podiumfunctie, een 'vrije ruimte'. Voor een locatie zou de keuze van de Raad vallen op een herbestemd gebouw aan de Westblaak, in de nabijheid van de Westersingel: op de kruising van de culturele as en de zogeheten KennisAs.

De Raad voegt daar graag aan toe dat er altijd denkruimte moet zijn om aansprekende initiatieven te honoreren, zeker als ze een hoog en internationaal ambitieniveau hebben. Een fraai droombeeld is een interdisciplinaire en interculturele instelling in een aansprekende gebouw, inhoudelijk verwant met het ICA in Londen, het Palais de Tokyo in Parijs of het Haus der Kulturen der Welt in Berlijn.

4 Stimuleer de vestiging van instellingen en bedrijven in de 'commerciële cultuur', bijvoorbeeld particulier geëxploiteerde theatervoorzieningen en/of horeca met entertainment.

Uit relevante gegevens over cultuurbezoek en uitgaan blijkt dat het culturele voorzieningenniveau in Rotterdam op het peil is dat men mag verwachten voor een stad van deze omvang, behalve op juist dit gebied: de 'commerciële cultuur': clubs, commercieel geëxploiteerd theater en horeca met entertainment. Voor wat betreft het aanbod van entertainment en commerciële cultuur, zijn naar de opvatting van de Raad de Kruiskade en de Wilhelminapier geschikte locaties. De Kruiskade vanwege zijn historische betekenis in dat segment en vanwege het bestaande aanbod van cultuur en entertainment, bijvoorbeeld in het oude Luxor Theater en clubs in voormalige bioscoopgebouwen. De Kruiskade is vanuit dit perspectief gezien de aangewezen locatie voor een nieuw poppodium. De Wilhelminapier heeft door zijn ligging en zijn grootstedelijke opzet potentie als uitgaansgebied. Het is een interessante plaats om te verblijven dankzij de sfeer van de haven, het spectaculaire uitzicht en de grootstedelijke schaal. Het contrast tussen de hoge gebouwen en cultureel aanbod op intieme schaal kan aanspreken.

5 Stimuleer dat culturele organisaties en instellingen in het centrum zich ook buiten presenteren aan publiek, letterlijk op straat bij de eigen instelling, in de (omringende) stadswijken en buiten de stad, zo mogelijk gezamenlijk.

Op die manier betrekken de instellingen bewoners en ook andere belanghebbenden bij hun artistiek-inhoudelijke programma's en visies. Zij geven zo directe toegang tot de kunsten, zij wisselen denkbeelden uit en zij bevorderen de verwerving van cultureel kapitaal. Naar de mening van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur zouden de instellingen zich uitdrukkelijker mogen mengen in het maatschappelijke debat. Aan inhoud,

opvattingen en opinies over maatschappelijke kwesties ontbreekt het de cultuursector immers niet.

De culturele effecten van projecten en activiteiten op de beleving en op het cultureel kapitaal zijn zichtbaar en beleefbaar, maar moeilijk aan te tonen. Aan de Erasmusuniversiteit is bij de faculteit der historische en kunstwetenschappen een 'culturele monitor' in ontwikkeling, die met inachtneming van subjectieve beoordelingen, de verhouding tussen doelstellingen en uitkomsten van culturele projecten weegt. De Raad ziet uit naar de voltooiing en toepassing van dit instrument.

Uitvoerbaarheid

Twee van bovenstaande aanbevelingen (1 en 4) kunnen in elk geval worden gerealiseerd door ruimhartig te zijn in de gunning van ruimte in bestaande panden - ook door beheersing van de huurprijzen van vastgoed in gemeentelijk eigendom - en het verlenen van vergunningen voor horeca en/of kleine evenementen. Andere aanbevelingen vergen inspanningen uit het gemeentelijke investeringsprogramma, ondernemerschap van de betrokken partijen, gestimuleerd door matchingsconstructies.

Overige aanbevelingen

6 Biedt ruimte aan informeel georganiseerde presentatieplaatsen.

Er is sterke behoefte aan ruimte voor uiteenlopende kunst- en cultuuruitingen en hun mengvormen. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur bepleit met kracht dat via beheersing van de prijzen van gemeentelijk vastgoed de - al dan niet tijdelijke - informele huisvesting te bevorderen. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur ziet goede mogelijkheden een nieuwe presentatie-instelling te vestigen nabij de kruising van de culturele as en de KennisAs voor gecombineerd beeldende kunst, vormgeving, kleinschalige muziek- en theaterpresentaties annex een bescheiden filmhuis.

7 Onderken het karakter van de clusters van culturele instellingen expliciet als waarde, maar fixeer die identiteiten niet.

De huidige stedenbouwkundige plannen onderstrepen de bestaande structuur van de stad met haar culturele clusters. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur vat die stedelijk-ruimtelijke structuur als de stevige, gegeven basis van de compacte cultuurstad. Het verdient aanbeveling de clusters te versterken voor wat betreft de inhoudelijke programma's. Fixatie van een eenmaal aangewezen motief of identiteit is onwenselijk. Het is niet nodig om elk gebied te *branden*. Aandachtige regie is nodig in geval van eventuele verplaatsingen van voorzieningen of instellingen, in het bijzonder de consequenties van een verhuizing voor de omgeving van het verlaten pand inclusief zijn nieuwe bestemming.

8 Formuleer een integrale visie op de onderscheiden gebruikersgroepen.

De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur mist in het Binnenstadsplan een expliciete uitgewerkte, integrale visie op wonen, werken en recreëren en de bijbehorende groepen: bewoners, forenzen, toeristen/dagjesmensen.

9 Besteed veel aandacht aan het historisch erfgoed, koester historische panden en bestrijd de soms extreem en onverdiend negatief gekleurde opinies over de inrichting van de stad tijdens de wederopbouwperiode.

10 *Waak ervoor dat het verondersteld versnipperde karakter van het centrum geen bewaarheid wordt als gevolg van grote voortvarendheid in gelijktijdige gebiedsontwikkelingen.*

De verspreide ligging van het kunst- en cultuuraanbod, in verschillende gebieden in het centrum, wordt soms negatief beoordeeld als versnipperd. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur acht die spreiding integendeel een kwaliteit: interessant aanbod op uiteenlopende plaatsen maakt de stad juist genietbaar.

11 *Laat de aandacht die uitgaat naar de vormgeving en inrichting van de publieke ruimte niet verworden tot een keurslijf.*

De aandacht van de gemeente voor de inrichting van de openbare ruimte is prijzenswaardig. De consequente uitvoering van de zogeheten Rotterdamse Stijl komt het aanzicht van de stad ten goede. Niettemin verdient het aanbeveling om in de betreffende protocollen uitdrukkelijk ruimte te bieden aan uitzonderingen of afwijkingen.

12 *Het representatieve karakter van de openbare ruimte wordt bevorderd door de precieze plaatsing van beeldende kunst.*

Niettemin acht de Raad het niet nodig om het aantal kunstwerken in de openbare ruimte in korte tijd aanzienlijk te doen toenemen. Het afgewogen beleid van Sculpture International Rotterdam volstaat voorlopig.

13 *Het centrum is uit zijn aard het podium van stedelijke cultuur.*

Programmering op het Schouwburgplein door de aanliggende instellingen biedt daarvoor een platform. De evenementen en festivals zijn de meest zichtbare en uitbundige uitingen van Rotterdams stedelijke cultuur. Met het oog op de aanklevende bezwaren van overlast verdient het aanbeveling om het huidige festivalaanbod te consolideren, geen nieuwe grote festivals aan te trekken.

14 *Voer nader beleid ter stimulering van vestiging van culturele bedrijvigheid en commerciële cultuur.*

Het Binnenstadsplan benadrukt de noodzaak om de plinten van de gebouwen te verlevendigen. Mogelijkheden voor die ontwikkeling zijn er wellicht in de vorm van publiekprivate samenwerking.

15 *De filmvertonings situatie in Rotterdam verdient vooreerst nog aandacht en regie.*

De aandacht dient dan uit te gaan naar vertoningsplaatsen in het filmhuisgenre. De Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur pleit ervoor dat ook de rechter Maasoever een filmhuisfunctie behoudt, misschien op bescheiden schaal.

16 *Begin op korte termijn plannen te maken voor een nieuw, goed geoutilleerd poppodium met voldoende zaalcapaciteit, bij voorkeur aan de Kruiskade.*

17 *Bevorder dat een aanvang kan worden genomen met programmering in het Museumpark en Het Park.*

Op vrij korte termijn kan er een aanzet worden gegeven tot het geambieerde Internationale Cultuurpark. Een praktische werkwijze kan een matchingsregeling zijn zoals ook wordt getroffen met de partijen die het Schouwburgplein programmeren.

18 Bevorder dat in het Centraal District uitstekende showcases van Rotterdamse kunst en cultuur te zien zijn.

Het Centraal District is geschikt voor showcases van Rotterdamse kunst en cultuur, maar sticht daar geen grote zelfstandige instelling, museum of theater. Deze omgeving is vermoedelijk geschikt voor huisvesting van kleinere instellingen en cultureel ondernemers, bijvoorbeeld het designplatform, (mode)ontwerpers en/of galeries. Dit gebied zou op termijn een opleidings- en presentatiegebouw kunnen herbergen, mogelijk ter leniging van de huidige inadequate huisvesting van Codarts aan het Kruisplein.

19 Stel een cultuurscout aan voor het centrum.

Het aanbod aan cultuur in het centrum spreekt voor zich, maar intermediaire taken van zo'n scout tussen aanbod en bewoners zijn uiteraard ook voor het centrum van belang. Ze passen in het beleid van gebiedsgerichte aanpak van de gemeente en bij de ambities van de kunst- en cultuurinstellingen in het centrum om via projecten hun banden met de bewoners in de omliggende wijken te versterken.

20 Overweeg om op het Leuvehoofd een podium of paviljoen te laten verrijzen.

In dit gebied is voorstelbaar dat er een voorziening komt, mogelijk uitsluitend voor bescheiden seizoenprogrammering of voor de Rotterdamse circusactiviteiten en -opleidingen met hun cross-overs met dans.

21 Overweeg om het maritiem erfgoed te verplaatsen van de Leuvehaven naar de Rijnhaven waar het de voltooiing van de Wilhelminapier bekroont met een sterk typisch-Rotterdams beeld.

Geraadpleegd materiaal

Nota's, masterplannen

- 'Agenda Rotterdam; Architectuur als ontwikkelkracht voor Rotterdam'; generatie 3.0 architecten uit Rotterdam; juni 2009
- Bomenstructuurvisie; Gemeentewerken, dS+V en Veenenbosch landschapsarchitecten Arnhem; januari 2009
- 'Concept verkeersplan binnenstad februari 2009; Citylounge bereikt: Een bereikbare en aantrekkelijke binnenstad'; Gemeente Rotterdam
- 'Gebiedsvisie Hoboken 2030; Internationaal topmilieu met ruimte voor lichaam en geest'; Gemeente Rotterdam, Projectmanagementbureau, Charetteteam Hoboken 2030; februari 2009
- 'Handboek Rotterdamse Stijl'; projectgroep Rotterdamse Stijl, onder andere dienst Stedenbouw en Volkshuisvesting, Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam en Gemeentewerken; juli 2008
- 'KennisAs'; Stadswonen; maart 2008
- Lichtplan in ontwikkeling; geraadpleegd het visiedocument door Ulrike Brandi, in de Engelse versie aangeduid als 'Lighting Masterplan Rotterdam, Part 1: Vision'; Ulrike Brandi, in opdracht van gemeente Rotterdam, dS+V; 2009
- 'Manifest Pompenburg; Bouwstenen voor het stedenbouwkundig plan'; Combinatie Pompenburg, onder andere NADC; maart 2009
- 'Masterplan Laurenskwartier West'; KCAP bv in opdracht van dS+V en OBR; maart 2008
- 'Public Spaces - Public Life Rotterdam 2007'; Gehl Architects (Kopenhagen)
- 'Reactie van de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur op Stadsvisie Rotterdam, ruimtelijke ontwikkelingsstrategie 2030'; maart 2007
- 'Rotterdam maakt werk van creativiteit'; Economic Development Board Rotterdam en Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur, gezamenlijk advies; augustus 2006
- 'Ruimtelijke visie Lijnbaankwartier'; Palmboom & van den Bout stedenbouwkundigen en Gemeente Rotterdam, dS+V; maart 2009
- 'Stadsvisie Rotterdam; ruimtelijke ontwikkelingsstrategie 2030'; Gemeente Rotterdam januari 2007 (concept)
- 'Stedenbouwkundig plan Lijnbaanhoven'; Palmboom & van den Bout stedenbouwkundigen en Gemeente Rotterdam, dS+V; maart 2009
- 'Toekomstvisie De Hofbogen; Het langste gebouw van Rotterdam'; Crimson Architectural Historians, Michelle Provoost (red.); Rotterdam (Hofbogen BV) 2008
- 'Verbonden stad; Visie openbare ruimte binnenstad Rotterdam'; dS+V, Rotterdam; OKRA landschapsarchitecten, Utrecht; juni 2007
- 'Visie op de lokale popsector'; College van Burgemeester en Wethouders Gemeente Rotterdam, dienst Kunst en Cultuur; 2007
- 'Weena Glocal City District; Het gebiedsconcept voor de toekomst van het Stationskwartier'; Concire in opdracht van dS+V en OBR; juli 2007
- 'Werkboek Binnenstadsmozaïek deel II'; CityCorp (p/a NADC); november 2008
- 'Zuidvruchten plukken; Het belang van Kunst en Cultuur in het Pact op Zuid'; Advies Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur; maart 2008

Literatuur

- Galema, Wijnand en Piet Vollaard (red.) Rotterdam herzien; dertig jaar architectuur 1977-2007; Rotterdam 2007
- Ulzen, Patricia van, Dromen van een metropool; de creatieve klasse van Rotterdam 1970-2000; Rotterdam 2007